

Landschapsbeleving en Cultuurhistorie

Landschapsbeleving en Cultuurhistorie

Een theoretische en empirische verkenning van de invloed van cultuurhistorie op de beleving van het landschap

**A.E. van den Berg
T. Casimir**

Alterra-rapport 582 – Reeks Belevingsonderzoek nr. 2

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2002

REFERAAT

Berg, A.E. van den & Casimir, T. 2002. *Landschapsbeleving en cultuurhistorie; een theoretische en empirische verkenning van de invloed van cultuurhistorie op de beleving van het landschap*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 582, Reeks Belevingsonderzoek nr. 2. 78 blz; 2 fig.; 13 tab.; 20 ref.

In dit onderzoek is de relatie tussen de cultuurhistorische waarde van een gebied en de belevingswaarde ervan op experimentele wijze onderzocht. Door de cultuurhistorische waarde van gebieden, en de beschikbare informatie over deze gebieden, op systematische wijze te variëren is geprobeerd om inzicht te verkrijgen in de factoren die van invloed zijn op de beleving van cultuurhistorische waarden in landschappen door leken. Uit de resultaten blijkt dat leken ook zonder achtergrondinformatie een gebied met een hoge cultuurhistorische waarde positiever waarderen dan een gebied met een lage cultuurhistorische waarde. De informatie over de ontstaansgeschiedenis had alleen een positieve invloed op de beleving van het gebied met hoge cultuurhistorische waarde. Verder waren vrouwen beter dan mannen in staat om de cultuurhistorische waarde van een gebied af te lezen uit beeldmateriaal.

Trefwoorden: Landschapsbeleving, cultuurhistorie, leken, informatieverwerking, Staphorst, Vriezenveen

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door € 18,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 582. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2002 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding van het onderzoek	11
1.2 Theoretisch kader	12
1.2.1 Een informatieverwerkingsmodel van landschapsbeleving	12
1.2.2 Intuïtieve informatieverwerking	14
1.2.3 Rationele informatieverwerking	16
1.2.4 Verschillen tussen personen	18
1.2.5 Samenvatting	18
1.3 Eerder onderzoek naar de beleving van cultuurhistorie	19
1.3.1 Experts	19
1.3.2 Leken	19
1.3.3 Conclusie	20
1.4 Het huidige onderzoek	21
2 Methode van onderzoek	23
2.1 Respondenten	23
2.2 Gebiedspresentaties en design	23
2.3 Procedure en afhankelijke variabelen.	24
3 Resultaten	27
3.1 Beoordeling van de gebieden	27
3.2 Invloed cultuurhistorische waarde zonder achtergrondinformatie	27
3.3 Invloed achtergrondinformatie	28
3.4 Individuele kenmerken	29
3.4.1 Geslacht	29
3.4.2 Leeftijd	30
3.4.3 Opleidingsniveau en neiging tot nadenken	31
3.5 Kwalitatieve analyses	31
4 Conclusies, discussie en aanbevelingen	33
4.1 Conclusies	33
4.2 Discussie	33
4.3 Aanbevelingen	35
Literatuur	37
<i>Bijlagen</i>	
1 Gebiedspresentaties	39
2 Schriftelijke vragenlijst	71
3 Argumenten historisch karakter	77

Woord vooraf

Dit onderzoek gaat over de beleving van cultuurhistorie. Een lastig fenomeen. Want bij cultuurhistorie gaat het om historisch betekenisvolle patronen en elementen die de meeste mensen normaalgesproken niet eens opmerken. Kun je dan wel spreken van beleving? Moeten mensen niet eerst voldoende informatie hebben over de ontstaansgeschiedenis van een gebied voordat ze de cultuurhistorische waarde ervan kunnen beleven? Of zijn mensen in staat om ook zonder achtergrondinformatie de cultuurhistorische waarde van een gebied op te merken en te waarderen? Over dit soort vragen gaat dit onderzoek.

Het onderzoek is in de eerste maanden van het jaar 2001 opgezet en uitgevoerd door Tanja Casimir, in het kader van een afstudeervak¹ voor de studie Landgebruiksplanning van de leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse van Wageningen Universiteit. Het afstudeervak werd uitgevoerd bij Alterra. Tanja werd vanuit Alterra begeleid door Agnes van den Berg en Chris de Bont, en vanuit de universiteit door Jaap Lengkeek.

Een belangrijke drijfveer achter het onderzoek was de wens om het Cultuurhistorisch GIS en het BelevingsGIS zoals deze op dit moment worden ontwikkeld bij Alterra dichter bij elkaar te brengen. De resultaten van het onderzoek ondersteunen het belang van een dergelijke verbinding, omdat ze laten zien dat cultuurhistorische waarde ook zonder achtergrondinformatie een belangrijke rol speelt in de beleving. We hopen dat dit onderzoek een inspiratiebron vormt voor andere onderzoekers om nieuwe studies naar de beleving van cultuurhistorie op te zetten.

¹ Er is ook een afstudeerscriptie over dit onderzoek verschenen: Casimir, T. (2001). De beleving van cultuurhistorie: Een experimenteel onderzoek naar de invloed van cultuurhistorische waarde en informatie op de waardering van het landschap. Afstudeerscriptie K100-760. Wageningen Universiteit: Leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke analyse

Samenvatting

In het beleid wordt de laatste jaren veel aandacht besteed aan cultuurhistorische waarden. Dit blijkt wel uit het uitkomen van de Nota Belvedere en de cultuurhistorische inventarisaties op provinciaal niveau. Vaak wordt aangenomen dat cultuurhistorische waarden een positieve invloed hebben op de beleving van het landschap. Hier is echter weinig onderzoek naar gedaan. In dit onderzoek is gekeken of er inderdaad een relatie bestaat tussen de cultuurhistorische waarde van een gebied zoals deze door experts is vastgesteld en de manier waarop het gebied door leken wordt beleefd.

Theoretisch kader

De beleving van het landschap kan worden beschouwd als een proces van informatieverwerking. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen meer onbewuste, intuïtieve vormen van informatieverwerking en meer bewuste, rationele verwerking van informatie. Over het algemeen wordt sub-symbolische informatie (visuele elementen, geluiden, geuren) verwerkt via het intuïtieve systeem, terwijl symbolische informatie (geschreven teksten, verhalen) meer rationeel wordt verwerkt. Bij de beleving van cultuurhistorisch waardevolle landschappen speelt zowel het intuïtieve als het rationele systeem een rol. Het intuïtieve systeem wordt automatisch ingezet om de visuele informatie te voorzien van een globale, affectieve betekenis. Het rationele systeem kan worden toegepast om het landschap op een meer bewuste manier te begrijpen en te beleven. Hierbij speelt de beschikbaarheid van informatie over de ontstaansgeschiedenis een cruciale rol. Deze informatie kan opgeslagen liggen in het geheugen van de beoordelaar, maar kan ook ter plekke beschikbaar komen in de vorm van informatieborden, reisgidsen, of verbale toelichtingen van gidsen. De mate waarin een persoon gebruik maakt van het rationele informatieverwerkingssysteem is afhankelijk van de aard van de aangeboden informatie, en persoonlijke kenmerken.

Uit eerder onderzoek is bekend dat experts en leken cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en landschappen verschillend beleven. Dit verschil lijkt vooral te verklaren uit het feit dat leken zich met name baseren op visuele informatie over een object of landschap. De expertbeoordeling is voornamelijk gebaseerd op de informatie die een landschap of object geeft over de ontstaansgeschiedenis. Experts maken waarschijnlijk meer gebruik van het rationele informatieverwerkingssysteem dan leken. Wanneer leken gebruik maken van het rationele systeem, dan baseren zij zich niet alleen op informatie over de ontstaansgeschiedenis. Ook persoonlijke ervaringen en verhalen van derden spelen een belangrijke rol in de beleving van leken.

Huidig onderzoek en onderzoeksvragen

In dit onderzoek is de invloed van (door experts vastgestelde) cultuurhistorische waarde op de beleving van leken op systematische wijze onderzocht. Hierbij stonden twee vragen centraal:

1. Kunnen leken op basis van visuele informatie, zonder kennis over de ontstaansgeschiedenis van een gebied, een verschil in cultuurhistorische waarde tussen twee gebieden opmerken en waarderen?
2. Heeft informatie over de ontstaansgeschiedenis een positieve invloed op de waardering van een gebied, en is deze invloed sterker bij landschappen met een hoge cultuurhistorische waarde dan bij landschappen met een lage cultuurhistorische waarde?

Om bovenstaande vragen te onderzoeken, zijn twee gebieden gezocht die volgens de experts verschillen in cultuurhistorische waarde: Staphorst/Rouveen (gebied met hoge cultuurhistorische waarde) en Vriezenveen (gebied met geringe cultuurhistorische waarde). Elk gebied werd gevisualiseerd d.m.v. foto's en kaartbeelden. De ene helft van de respondenten kreeg beelden van Staphorst/Rouveen te zien, de andere helft van de respondenten kreeg (vergelijkbare) beelden van Vriezenveen te zien. Daarnaast is voor elk gebied een onderscheid gemaakt tussen een groep die alleen informatie kreeg over het huidige landschap en een groep aan wie werd uitgelegd hoe het huidige landschap zich in de loop der eeuwen heeft gevormd. Op deze manier zijn vier verschillende condities gecreëerd. In elke conditie zijn 10 enquêtes afgenomen.

Conclusies

Uit het onderzoek blijkt dat leken in staat zijn om, zonder achtergrondinformatie, een onderscheid te maken tussen een gebied met een hoge cultuurhistorische waarde en een gebied met een lage cultuurhistorische waarde.

Het geven van informatie over de ontstaansgeschiedenis heeft gemiddeld genomen alleen een positieve invloed op de beleving bij een gebied met een hoge cultuurhistorische waarde. Bij een gebied met geringe cultuurhistorische informatie heeft het geven van achtergrondinformatie geen, of zelfs een negatief effect.

De meest opvallende bevinding van dit onderzoek is dat er een groot verschil lijkt te zijn tussen mannen en vrouwen. Vrouwen zijn beter dan mannen in staat om de cultuurhistorische waarde van een gebied af te lezen uit beeldmateriaal. Mannen zijn vooral gevoelig voor achtergrondinformatie, ongeacht de inhoud van die informatie.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De afgelopen jaren wordt in het beleid veel aandacht besteed aan cultuurhistorie. Dit blijkt wel uit de Nota Belvedere, die in 1999 werd uitgebracht door de ministeries van OCW, LNV, VROM en V&W. In deze nota wordt de aandacht gevestigd op het behoud van de cultuurhistorische waarden in Nederland. Doel van de Nota Belvedere is om de verdere vervlakking en de toenemende uniformiteit van het Nederlandse landschap tegen te gaan.

Bij cultuurhistorie gaat het om sporen, objecten, patronen en structuren die, zichtbaar of niet zichtbaar, onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling. Het belang van cultuurhistorie wordt in de nota Belvedere als volgt uitgedrukt:

“Cultuurhistorie herinnert eraan dat cultuur met al haar facetten en waarden (...) niet slechts op dit moment bestaat maar ook een betekenis heeft die decennia of zelfs eeuwen ver in de tijd kan reiken. Cultuurhistorie is dus van vitale betekenis omdat ze de cultuur, de samenleving en het individu, boven het momentane verheft en in de lange lijnen van de tijd plaatst.” (p. 10)

De aanwezigheid van cultuurhistorische waarden kan dus een belangrijke zingevende functie voor mensen vervullen. Naast deze “ernstige” waarde van cultuurhistorie, wordt in de Nota Belvedere ook de esthetische waarde van cultuurhistorie genoemd als een belangrijk motief om cultureel erfgoed in stand te houden. Volgens de Nota Belvedere vormen het genot en plezier dat gewone mensen aan cultuurhistorische objecten en landschappen beleven een waarde op zichzelf.

De opstellers van de Nota Belvedere gaan er dus van uit dat de belevingswaarde van een object of landschap toeneemt naarmate de cultuurhistorische waarde ervan toeneemt. Alhoewel dit een voor de hand liggende veronderstelling is, zijn er nog maar weinig onderzoeksresultaten beschikbaar die deze veronderstelling bevestigen. Met name wanneer het gaat om meer onzichtbare cultuurhistorische elementen, zoals patronen en lijnen in landschappen, is het nog maar de vraag of de door experts vastgestelde cultuurhistorische waarde hiervan wordt opgemerkt en gewaardeerd door leken.

In dit onderzoek is de relatie tussen de cultuurhistorische waarde van een gebied en de belevingswaarde ervan op experimentele wijze onderzocht. Door de cultuurhistorische waarde van gebieden, en de beschikbare informatie over deze gebieden, op systematische wijze te variëren is geprobeerd om inzicht te verkrijgen in de factoren die van invloed zijn op de beleving van cultuurhistorische waarden in landschappen.

In dit hoofdstuk wordt eerst een algemeen theoretisch kader geschetst met betrekking tot de beleving van het landschap. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van eerder onderzoek naar de beleving van cultuurhistorie door deskundigen en leken. Tenslotte worden de onderzoeksvragen en de hypothesen van het huidige onderzoek beschreven.

1.2 Theoretisch kader

1.2.1 Een informatieverwerkingsmodel van landschapsbeleving

Alhoewel het begrip ‘beleving’ steeds vaker opduikt in politieke en maatschappelijke discussies over natuur en landschap, wordt dit begrip zelden nader gedefinieerd. De term beleving wordt gebruikt als een containerbegrip, waar iedereen zo zijn eigen invulling aan geeft. In dit onderzoek wordt voor de uitwerking van het begrip beleving aansluiting gezocht bij algemene theorieën over informatieverwerking (Brewer, 2002; Lieberman e.a., 2002; Smith & DeCoster, 2000). Op basis van deze theorieën kan landschapsbeleving worden opgevat als een informatieverwerkingsproces. In dit proces draait alles om het toekennen van de juiste betekenis aan de binnenkomende informatie, zodat een toepasselijke gedragsreactie kan worden geselecteerd. Binnenkomende informatie over landschappen wordt gefilterd en geïnterpreteerd met behulp van kennisstructuren in de hersenen. De ervaringen die mensen hebben tijdens dit proces van betekenisgeving (positieve of negatieve gevoelens en associatieve gedachten) kunnen we aanduiden als ‘beleving’.

In het onderzoek naar landschapsbeleving is in het verleden wel vaker gebruikt gemaakt van informatieverwerkingsmodellen. Bijvoorbeeld in het bekende model van Kaplan & Kaplan (1982, 1989) wordt beleving ook beschouwd als een informatieverwerkingsproces. In dit model wordt beleving echter vrijwel uitsluitend beschreven in termen van snelle, onbewuste informatieverwerkingsprocessen. Dergelijke processen spelen volgens Kaplan & Kaplan een grote rol in de landschapsbeleving, omdat mensen genetisch zijn geprepareerd om bepaalde (visuele) informatiepatronen in landschappen te interpreteren in termen van hun overlevingswaarde, zonder tussenkomst van hoog-inferentiële kennisstructuren.

Bij cultuurhistorische landschappen gaat het echter om meer dan alleen de snelle, automatische verwerking van visuele informatie. Juist de niet-zichtbare aspecten, het verhaal achter het landschap, zijn van cruciaal belang voor de waardering van deze landschappen. In de sociale en cognitieve psychologie zijn verschillende modellen ontwikkeld waarin naast automatische, onbewuste informatieverwerkingsprocessen, ook meer bewuste, analytische vormen van informatieverwerking worden onderscheiden. Deze modellen worden “dual-process” modellen genoemd. Eén van de bekendste dual-process modellen is het Heuristisch-Systematisch Model (HSM) van Chaiken & Eagly (Chaiken & Eagly, 1996). Dit model is vooral toegepast in onderzoek naar de effecten van overredende boodschappen.

Dual-process modellen waren zeer populair in de jaren '80. Daarna is de aandacht voor deze modellen enigszins weggezaakt. Recent staan deze modellen echter weer volop in de belangstelling, omdat hersenonderzoek heeft aangetoond dat automatische en gecontroleerde vormen van informatieverwerking geassocieerd zijn met verschillende geheugenstructuren in de hersenen (LeDoux, 1996). Geïnspireerd door de resultaten van dit hersenonderzoek hebben verschillende onderzoekers (Brewer, 2000; Epstein & Pacini, 1999; Lieberman e.a., 2002; Smith & DeCoster, 2000) nieuwe dual-process modellen ontwikkeld waarin de twee vormen van informatieverwerking worden gekoppeld aan verschillende representatieve systemen in de hersenen. Daarnaast wordt in deze modellen ook gebruik gemaakt van kennis over de werking van neurale netwerken en connectionistische modellen.

Tot nu toe is nog geen overeenstemming bereikt over de benaming van de twee vormen van informatieverwerking in de nieuwe dual-process modellen. In dit onderzoek sluiten we aan bij de terminologie van Epstein die een onderscheid maakt tussen *intuïtieve* en *rationele* informatieverwerking. Intuïtieve informatieverwerkingsprocessen vinden plaats in diepere delen van de hersenen (o.a. amygdala), ze worden automatisch in gang gezet, en verlopen snel, parallel en onbewust. Rationele informatieverwerkingsprocessen vinden plaats in hogere delen van de hersenen, ze worden intentioneel in gang gezet (waarbij ze het intuïtieve systeem kunnen uitschakelen), en ze verlopen langzaam, serieel en bewust. Tabel 1.1. geeft een overzicht van de belangrijkste verschillen tussen de twee vormen van informatieverwerking.

Tabel 1.1 Twee informatieverwerkingssystemen (gebaseerd op Brewer, 2002)

	Intuïtieve informatieverwerking	Rationele informatieverwerking
Locatie in hersenen	Subcorticaal	Frontale cortex
Oorsprong	Evolutie (ingebouwd in hersenen) Vroege ervaringen, conditionering	Expliciete leerprocessen Cultuur (normen, regels, principes, waarden)
Kenmerken	Reflexief, rigide, mechanistisch Niet intentioneel, snel Associatief, concreet Domein-specifiek Default	Reflectief, deliberatief, constructief Intentioneel, langzaam Gebaseerd op regels, abstract Algemeen Overheersend, kost moeite en aandacht

De menselijke hersenen beschikken dus over verschillende systemen om informatie te verwerken. Maar wanneer wordt welk systeem toegepast? Zoals in Tabel 1.1 is aangegeven is het intuïtieve systeem het “default” systeem. Dit systeem zal dus standaard worden ingeschakeld, tenzij er redenen zijn om het rationele systeem toe te passen. Een belangrijke reden om het rationele systeem toe te passen ligt in de aard van de aangeboden informatie. Sommige soorten informatie, zoals ingewikkelde verbale boodschappen of wiskundige formules, zijn namelijk niet zo geschikt om te worden verwerkt door het intuïtieve systeem. Als de beoordelaar wil begrijpen wat er bedoeld wordt met de informatie, dan kan hij beter overstappen op het rationele

systeem, omdat de structuur van dit systeem beter aansluit bij de (logisch-analytische) structuur van symbolische informatie.

Symbolische informatie kan dus beter worden verwerkt door het rationele systeem, omdat het intuïtieve systeem niet over de juiste kennis bezit om deze informatie te begrijpen. Dit betekent echter niet dat symbolische informatie ook altijd daadwerkelijk wordt verwerkt door het rationele systeem. Dit gebeurt alleen wanneer de beoordelaar voldoende gemotiveerd is, en voldoende capaciteit heeft. Capaciteit verwijst hierbij naar zowel informatieverwerkingscapaciteit (tijd, aandacht) als relevante achtergrondkennis en expertise die is opgeslagen in het geheugen.

Als de beoordelaar dat wil, en als hij voldoende capaciteit heeft, dan kan het rationele systeem ook worden toegepast op sub-symbolische informatie, zoals visuele elementen in landschappen. Bijvoorbeeld als een beoordelaar relevante achtergrondkennis over de ontstaansgeschiedenis van een landschap bezit, dan kan hij deze kennis gebruiken om de visuele informatie op een meer bewuste wijze van betekenis te voorzien.

Tabel 1.2 geeft een overzicht van het hierboven beschreven verband tussen symbolische en sub-symbolische informatie, en de twee informatieverwerkingssystemen. Op basis van dit model kan dus worden verwacht dat de manier waarop cultuurhistorische landschappen worden beleefd in sterke mate afhankelijk is van het soort informatie dat de beoordelaar tot zijn of haar beschikking heeft, en de mate waarin de beoordelaar geïnteresseerd is in, en achtergrondkennis heeft van, cultuurhistorie.

Tabel 1.2 Het verband tussen informatievormen en informatieverwerkingsstijlen

	Lage motivatie en capaciteit	Hoge motivatie en capaciteit
Sub-symbolische informatie (bijv. visuele elementen)	Intuïtieve informatieverwerking	Intuïtieve en rationele informatieverwerking
Symbolische informatie (bijv. teksten, formules)	Intuïtieve informatieverwerking (maar informatie wordt niet goed begrepen)	Rationele informatieverwerking

In de volgende paragrafen gaan we nu eerst in op de werking van het intuïtieve en rationele informatieverwerkingssysteem bij de beoordeling van (cultuurhistorische) landschappen.

1.2.2 Intuïtieve informatieverwerking

Het intuïtieve informatieverwerkingssysteem speelt een belangrijke rol in de beleving van landschappen. Dit systeem heeft zich ontwikkeld tijdens de evolutionaire ontstaansgeschiedenis van de mens. Omdat het voor de vroege mens van levensbelang was om adequaat te reageren op gebeurtenissen in de natuurlijke omgeving, is het aannemelijk dat het vermogen om bepaalde (visuele)

informatiepatronen in landschappen te herkennen genetisch is verankerd in de oudere delen van onze hersenen.

De 'Preference Matrix' van Kaplan & Kaplan (1982, 1989) is één van de bekendste informatieverwerkingsmodellen van landschapsbeleving. Alhoewel Kaplan & Kaplan zelf spreken van een "cognitief model", kan dit model het beste getypeerd worden als een intuïtief informatieverwerkingsmodel. Kaplan & Kaplan (1982, 1989) onderscheiden vier landschappelijke kenmerken die de voorkeuren voor landschappen voorspellen: Complexiteit, samenhang, leesbaarheid en mysterie. De voorspellende waarde van deze kenmerken voor landschapsvoorkeuren kan volgens Kaplan en Kaplan worden verklaard doordat deze kenmerken voorzien in twee behoeften die evolutionair gezien van belang zijn voor het overleven van de menselijke soort: De kenmerken samenhang en leesbaarheid voorzien in de behoefte om het landschap te begrijpen, en de kenmerken complexiteit en mysterie voorzien in de behoefte aan exploratie van het landschap. Mensen zijn zich er over het algemeen niet van bewust dat ze deze behoeften hebben. Delen van de hersenen waarin intuïtieve informatieverwerking plaatsvindt zijn zodanig genetisch geprepareerd dat mensen zonder tussenkomst van bewuste kennisstructuren in staat zijn om informatiepatronen in landschappen te interpreteren in termen van hun bijdrage aan de behoefte om te verkennen en te begrijpen.

Naast het onderscheid tussen begrijpen en verkennen maken Kaplan en Kaplan in hun model ook onderscheid in de mate van beschikbaarheid van informatie. Informatie over de kenmerken samenhang en complexiteit is direct zichtbaar en kan eenvoudig worden afgeleid uit een 2-dimensionaal beeld van de omgeving. Informatie over de kenmerken leesbaarheid en mysterie moet op meer indirecte wijze afgeleid worden uit het 3-dimensionale beeld van de omgeving (deze vereisen dus iets meer informatieverwerking).

Combinatie van de factoren behoefte en beschikbaarheid van informatie leidt tot de Preference Matrix van landschapsvoorkeuren (Tabel 1.3).

Tabel 1.3 De Preference Matrix van Kaplan en Kaplan (1989)

	Begrijpen	Verkennen
Direct	Samenhang	Complexiteit
Afgeleid	Leesbaarheid	Mysterie

Bij **Complexiteit** gaat het om het aantal verschillende visuele elementen in een omgeving, om hoeveel er is om naar te kijken. Wanneer het landschap complexer is, is er ook meer om te verkennen.

De **Samenhang** is de ordening, de mate waarin aandacht op bepaalde elementen wordt gestuurd. Samenhang helpt om het landschap te begrijpen.

De relatie tussen samenhang en complexiteit wordt beschreven in Tabel 1.4.

Tabel 1.4 De relatie tussen de kenmerken complexiteit en samenhang (Kaplan & Kaplan, 1989)

	Complexiteit:	
	Laag	Hoog
Samenhang		
Laag	'not much there'	Visueel troepig
Hoog	Helder & simpel (saai)	Rijk & georganiseerd

Leesbaarheid wordt afgelezen aan het gemak waarmee men de omgeving kan begrijpen en onthouden. Onderscheidende elementen maken het makkelijk om de weg te vinden. Landmarks en regio's spelen een belangrijke rol bij de leesbaarheid.

Mysterie is de belofte dat men meer kan leren. De omgeving wekt de suggestie dat er meer informatie beschikbaar is wanneer men het landschap in zou kunnen lopen. Er is sprake van mysterie wanneer men bijvoorbeeld een landschap niet geheel ziet door mist of sneeuw of omdat bomen of heuvels het uitzicht gedeeltelijk belemmeren.

Uit onderzoek (Kaplan & Kaplan, 1989) blijkt dat vooral mysterie en samenhang goede voorspellers zijn van de voorkeuren. Complexiteit is een minder goede voorspeller en de voorspellende waarde van leesbaarheid is niet aangetoond.

De vier algemene kenmerken van Kaplan en Kaplan kunnen worden gezien als abstracte kenmerken die door de beoordelaar worden afgeleid uit elementen in het landschap en de relaties tussen deze elementen. Cultuurhistorische elementen maken deel uit van deze landschapselementen. De aanwezigheid van cultuurhistorische elementen in het landschap kan de voorkeur voor dat landschap op twee manieren versterken. Ten eerste kan de aanwezigheid van cultuurhistorische elementen de leesbaarheid en samenhang van een landschap vergroten, waardoor mensen het landschap beter begrijpen. Ten tweede kunnen cultuurhistorische elementen de complexiteit en de mate van mysterie van een landschap vergroten, waardoor mensen worden gestimuleerd om het landschap nader te verkennen. Het is dus theoretisch gezien niet onmogelijk dat een hoge cultuurhistorische waarde een positieve invloed heeft op de beleving, zelfs als mensen geen cultuurhistorische achtergrondinformatie hebben, en de informatie over het landschap alleen maar via het intuïtieve systeem verwerkt wordt.

1.2.3 Rationele informatieverwerking

Het rationele systeem maakt gebruik van symbolische informatie, zoals teksten, expliciete herinneringen en verhalen. Het kan op twee manieren worden toegepast in landschapsbeleving. Ten eerste kan het worden gebruikt om visuele informatie van een symbolische betekenis te voorzien. Bijvoorbeeld een cultuurhistoricus die veel weet van de ontstaansgeschiedenis van het gebied, kan via het rationele systeem deze symbolische kennis gebruiken om cultuurhistorische elementen en patronen (relicten) in het landschap te interpreteren. Ten tweede kan het rationele systeem ook worden gebruikt om symbolische informatie over landschappen te verwerken. Bijvoorbeeld iemand die een rondleiding van een boswachter krijgt, zal het rationele

systeem toepassen om de verbale toelichtingen van de boswachter te kunnen begrijpen.

Wanneer het gaat om de beleving van landschappen, kan het rationele informatieverwerkingssysteem dus worden gezien als een aanvullend systeem, dat het visuele beeld als het ware verder inkleurt op basis van achtergrondkennis en verbale informatie. De onderzoekers zijn het er nog niet over eens hoe groot de rol van het rationele systeem bij landschapsbeleving precies is. Sommige onderzoekers, zoals Ganzeboom (1983, 1984), beweren dat landschapsbeleving altijd wordt beïnvloed door de symbolische informatie die mensen tot hun beschikking hebben. Hij formuleert dat als volgt: “Mensen kunnen pas plezier beleven aan visuele informatie wanneer zij de betekenis van het object kennen (wat stelt het voor, waar hoort het bij?)”. Andere onderzoekers, zoals Ulrich (1993) benadrukken dat globale affectieve reacties op landschappen ook kunnen optreden zonder tussenkomst van het rationele systeem².

Bij cultuurhistorische landschappen heeft symbolische informatie meestal betrekking op het verleden, de ontstaansgeschiedenis van het landschap. Het verleden wordt over het algemeen beschouwd als iets belangrijks. Lowenthal (1985) noemt een aantal positieve aspecten van het verleden. Zo vormt het verleden een referentiekader waardoor wij nieuwe dingen kunnen herkennen en hieraan betekenis kunnen geven. Het verleden biedt ook bevestiging en validatie van het heden. Het feit dat iets altijd zo is geweest, valideert dat het zo moet blijven. Een slecht verleden kan daarentegen worden gebruikt als bewijs dat het nu goed gaat. Het verleden speelt ook een belangrijke rol bij het ontwikkelen van de identiteit van personen, groepen en van plaatsen. Ook het educatieve aspect van het verleden is van belang. Mensen kunnen leren van gebeurtenissen uit het verleden. Tenslotte kan het verleden een verrijking betekenen en kan het mensen afleiden van de dagelijkse beslommingen.

Mensen kennen het verleden door drie bronnen (cf. Lowenthal, 1985): herinneringen, de geschiedenis en relictten. Persoonlijke herinneringen aan veranderingen in een landschap en “hoe het vroeger was” kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de persoonlijke identiteit. Veel mensen voelen bijvoorbeeld een sterke persoonlijke verbondenheid met het landschap van hun jeugd, en ontleen hieraan een groot deel van hun identiteit. Via mondelinge overdracht kunnen mensen hun persoonlijke herinneringen delen met anderen, en doorgeven aan toekomstige generaties. Zulke collectief gedeelde herinneringen worden ook wel aangeduid met de term “collectief geheugen”. Collectief gedeelde herinneringen zijn met name van belang voor de culturele identiteit van een persoon, d.w.z. het beeld dat iemand van zichzelf heeft als lid van een groep of samenleving.

De geschiedenis is datgene wat is vastgelegd op basis van verhalen van ooggetuigen en overblijfselen uit het verleden. Geschiedenis wordt dus net als het collectief geheugen voor een groot deel bepaald door herinneringen. Bij geschiedenis gaat het

² De positie van Kaplan & Kaplan in deze kwestie is onduidelijk omdat deze onderzoekers zelf geen onderscheid maken tussen intuïtieve en rationele informatieverwerking. Gezien de nadruk die Kaplan & Kaplan leggen op de rol van cognities in landschapsbeleving lijken zij echter geen aanhangers van het idee dat landschapsbeleving zonder tussenkomst van het rationele systeem mogelijk is.

echter niet om mondeling overgedragen herinneringen, maar om (schriftelijk) vastgelegde herinneringen. Geschiedenis is zowel minder als meer dan het verleden. Het is minder omdat het niet mogelijk is om alles wat er gebeurd is vast te leggen. Maar het is meer omdat het nu mogelijk is om met later verworven kennis gebeurtenissen te verklaren die eerder zijn gebeurd.

Relicten zijn overblijfselen van gebeurtenissen uit het verleden, die nog zijn terug te vinden in het huidige landschap. Als de beoordelaar beschikt over voldoende achtergrondinformatie (bijvoorbeeld in de vorm van informatieborden, of eerder verworven kennis), kan hij de ontstaansgeschiedenis van het landschap aflezen uit relictten.

1.2.4 Verschillen tussen personen

Zoals eerder werd aangegeven is de mate waarin iemand gebruik maakt van het rationele informatieverwerkingssysteem sterk afhankelijk van individuele kenmerken, zoals motivatie (is de beoordelaar geïnteresseerd in het landschap?), informatieverwerkingscapaciteit (heeft de beoordelaar voldoende cognitieve reserves om het rationele systeem toe te passen?) en achtergrondkennis (beschikt de beoordelaar over de juiste achtergrondkennis om de informatie te kunnen begrijpen?). Naast deze drie kenmerken is ook de persoonlijkheid van de beoordelaar van invloed op de mate van rationele informatieverwerking. Sommige mensen hebben van nature nu eenmaal meer de neiging om na te denken dan andere mensen (Pieters, Modder & Verplanken, 1983). Tot slot kan de vertrouwdheid met een bepaald landschap ook van invloed zijn op de informatieverwerking. Aan de ene kant kan vertrouwdheid er toe leiden dat mensen minder gebruik maken van het rationele systeem, omdat de beleving een “routinematig” proces is geworden. Aan de andere kant kan vertrouwdheid er ook toe leiden dat mensen meer gebruik maken van het rationele systeem, omdat ze kennis en herinneringen hebben die ze kunnen toepassen in het rationele informatieverwerkingsproces.

1.2.5 Samenvatting

Landschapsbeleving kan worden beschouwd als informatieverwerking. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen meer onbewuste, intuïtieve vormen van informatieverwerking en meer bewuste, rationele verwerking van informatie. Over het algemeen wordt sub-symbolische informatie (visuele elementen, geluiden, geuren) verwerkt via het intuïtieve systeem, terwijl symbolische informatie (geschreven teksten, verhalen) meer rationeel wordt verwerkt. Bij de beleving van cultuurhistorisch waardevolle landschappen speelt zowel het intuïtieve als het rationele systeem een rol. Het intuïtieve systeem wordt automatisch ingezet om de visuele informatie te voorzien van een globale, affectieve betekenis. Het rationele systeem kan worden toegepast om het landschap op een meer bewuste manier te begrijpen en te beleven. Hierbij speelt de beschikbaarheid van informatie over de ontstaansgeschiedenis een cruciale rol. Deze informatie kan opgeslagen liggen in het

geheugen beoordelaar, maar kan ook ter plekke beschikbaar komen in de vorm van informatieborden, reisgidsen, of verbale toelichtingen van gidsen. De mate waarin een persoon gebruik maakt van het rationele informatieverwerkingssysteem is afhankelijk van de aard van de aangeboden informatie, en persoonlijke kenmerken.

1.3 Eerder onderzoek naar de beleving van cultuurhistorie

1.3.1 Experts

De cultuurhistorische waarde van een landschap of gebied wordt doorgaans door experts vastgesteld. In dit geval spreken we niet zozeer van ‘beleving’ van cultuurhistorie, maar van ‘waardering’ van cultuurhistorie. In hun cultuurhistorische waarderings nemen experts doorgaans de informatiewaarde als uitgangspunt (Dirkx & Vervloet, 1989; Renes, 1997). Met de informatiewaarde wordt hier bedoeld: ‘de hoeveelheid informatie over de ontstaansgeschiedenis die in het landschap ligt opgeslagen’. Deze informatie kan op drie manieren zijn opgeslagen: in de historische bebouwing, in de historische patronen in het landschap en in de archeologische overblijfselen. De informatiewaarde kan worden uitgewerkt in een aantal criteria. Renes (1997) maakt gebruik van de volgende indeling:

- Zeldzaamheid binnen de regio
- Zeldzaamheid binnen Nederland
- Kenmerkendheid
- Samenhang met de fysisch-geografische gesteldheid
- Samenhang met andere elementen
- Gaafheid / herkenbaarheid

De criteria zeldzaamheid en kenmerkendheid worden ook door Hendrikx (1999) genoemd als belangrijke criteria voor het bepalen van de cultuurhistorische waarde van een landschap.

1.3.2 Leken

Er is weinig bekend over hoe leken cultuurhistorie beleven. Coeterier (1995) deed een verkennend onderzoek naar de beleving van cultuurhistorische objecten en landschappen in de Meierij. Het onderzoek was kwalitatief van aard. Voor dit onderzoek werden open gesprekken gehouden met bewoners van de Meierij en mensen die net buiten het studiegebied woonden. De mensen werden willekeurig benaderd en gevraagd of ze wilden meewerken aan het onderzoek. Op deze manier werden alleen mensen bereikt die geïnteresseerd waren. In het onderzoek werden vrijwel alleen foto's getoond van cultuurhistorisch waardevolle objecten. Alleen in de stad werd een onderscheid gemaakt in straten met alleen oude huizen en straten met een combinatie van oude en moderne huizen.

In het onderzoek van Coeterier werd gekeken naar de invloed van vorm, functie en informatie op de beleving van oude gebouwen. Bij de *vorm* gaat het om schoonheid, vakmanschap, uniciteit en compleetheid/eenheid. Deze aspecten blijken een positieve invloed te hebben op de beleving van oude gebouwen. Dit geldt ook voor oude landschappen, hoewel daar alleen sprake is van vakmanschap in artistieke zin. Mensen vinden het ook belangrijk dat een cultuurhistorisch object een *functie* heeft. Welke functie dat is, maakt niet zo veel uit, als het maar past in de omgeving. Het geven van *informatie* heeft over het algemeen een positief effect op de beleving. Het geeft betekenis aan een object en maakt het daardoor boeiender. De informatie moet echter wel passen binnen iemands referentiekader en interessesfeer. Voor leken speelt informatie volgens Coeterier een minder belangrijke rol dan de vorm. Informatie leidt er niet toe dat mensen een object mooier vinden, maar ze vinden het hierdoor wel belangrijker om te behouden. Over een object kunnen vier soorten informatie worden gegeven: over het type of de functie van het object, over personen of persoonsgeschiedenissen die verbonden zijn met het object, over de uitzonderlijkheid van het object en over het feit dat er een object is en waar het is.

Coeterier noemt een aantal verschillen in de beleving tussen experts en leken.

- Leken baseren hun beleving vooral op de vormkenmerken, experts vooral op kennis. Voor experts zijn historische structuren en patronen belangrijk. Leken zien echter geen patronen of structuren, in ruimte noch tijd. Om deze patronen te kunnen zien is kennis nodig van de ontstaansgeschiedenis.
- De abiotische en biotische factoren zijn voor leken ook bepalend voor de ouderdom van het landschap
- Ouderdom op zich speelt geen rol voor leken, in tegenstelling tot wat experts vaak denken. Voor leken is een object al eerder oud.
- Leken vinden het belangrijk dat een object deel uitmaakt van de omgeving en dat het geen geïsoleerd object is.
- Zeldzaamheid is voor leken niet belangrijk. Uitzonderlijkheid van een object (van een niet zeldzame klasse) speelt echter wel een rol.
- Gaafheid is voor leken ook minder belangrijk
- Leken vinden onderhoud belangrijker dan experts

1.3.3 Conclusie

Uit eerder onderzoek is gebleken dat experts en leken cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en landschappen verschillend beleven. Dit verschil lijkt vooral te verklaren doordat leken meer gebruik maken van het intuïtieve informatieverwerkingssysteem. De expertbeoordeling is uitsluitend gebaseerd op de informatie die een landschap of object geeft over de ontstaansgeschiedenis. Experts maken dus meer gebruik van het rationele informatieverwerkingssysteem. Wanneer leken het rationele informatieverwerkingssysteem toepassen, beperken ze zich niet tot informatie over de ontstaansgeschiedenis. Ook persoonlijke ervaringen en verhalen van derden spelen een rol in de beleving.

1.4 Het huidige onderzoek

In het huidige onderzoek is de invloed van (door experts vastgestelde) cultuurhistorische waarde op de beleving van leken op systematische wijze onderzocht. Hierbij stonden twee vragen centraal:

1. Kunnen leken op basis van visuele informatie, zonder kennis over de ontstaansgeschiedenis van een gebied, een verschil in cultuurhistorische waarde tussen twee gebieden opmerken en waarderen?
2. Heeft informatie over de ontstaansgeschiedenis een positieve invloed op de waardering van een gebied, en is deze invloed sterker bij landschappen met een hoge cultuurhistorische waarde dan bij landschappen met een lage cultuurhistorische waarde?

Met betrekking tot de eerste vraag kan op basis van het theoretische raamwerk in Tabel 1.2 worden verwacht dat leken zonder achtergrondkennis vooral gebruik zullen maken van het intuïtieve informatieverwerkingssysteem. Dit systeem is niet in staat om kennis over de ontstaansgeschiedenis af te leiden uit de visuele informatie. Toch kan op basis van theorieën over (intuïtieve) landschapsbeleving worden verwacht dat leken gebieden met een hoge cultuurhistorische waarde toch positiever zullen beleven, omdat de aanwezigheid van zichtbare cultuurhistorische elementen de mogelijkheden om het landschap te begrijpen en te verkennen vergroot.

Met betrekking tot de tweede vraag kan op basis van eerder onderzoek naar de beleving van cultuurhistorisch waardevolle landschappen (Coeterier, 1995) worden verwacht dat het geven van schriftelijke informatie over de ontstaansgeschiedenis van een cultuurhistorisch waardevol landschap een positieve invloed heeft op de beleving van dat landschap. Als leken de beschikking krijgen over deze informatie, kunnen ze namelijk het rationele systeem toepassen om de betekenis van het landschap beter te begrijpen. Het is echter niet bekend in hoeverre informatie over de ontstaansgeschiedenis ook een effect heeft op de beleving van landschappen met een geringe cultuurhistorische waarde. Het is best mogelijk dat het toedienen van schriftelijke informatie bij deze landschappen een negatief effect heeft, omdat de informatie de “gewoonheid” van het gebied benadrukt.

Om bovenstaande vragen te onderzoeken, zijn twee gebieden gezocht die volgens de experts verschillen in cultuurhistorische waarde. Uiteindelijk is gekozen voor Staphorst/Rouveen (gebied met hoge cultuurhistorische waarde) en Vriezenveen (gebied met geringe cultuurhistorische waarde). Bij de selectie van deze gebieden is er op gelet dat de gebieden op andere kenmerken dan cultuurhistorische waarde (landschapstype, grondgebruik, openheid, regio) vergelijkbaar zijn. Dit om zoveel mogelijk uit te sluiten dat eventuele verschillen in beleving worden veroorzaakt door andere factoren dan de cultuurhistorie.

Elk gebied werd gevisualiseerd d.m.v. foto's en kaartbeelden. De ene helft van de respondenten kreeg beelden van Staphorst/Rouveen te zien, de andere helft van de respondenten kreeg (vergelijkbare) beelden van Vriezenveen te zien. Daarnaast is voor elk gebied een onderscheid gemaakt tussen een groep die alleen informatie

kreeg over het huidige landschap en een groep aan wie werd uitgelegd hoe het huidige landschap zich in de loop der eeuwen heeft gevormd. Op deze manier zijn dus vier verschillende groepen (condities) gecreëerd. In elke conditie zijn 10 enquêtes afgenomen.

De belevingswaarde van de twee gebieden werd aan de hand van verschillende variabelen gemeten. Hierbij zijn zowel de uit belevingsonderzoek bekende algemene maten voor visuele kwaliteit (zoals schoonheid, complexiteit) opgenomen, als meer specifiek op de beleving van cultuurhistorie gerichte variabelen (zoals historisch karakter, zeldzaamheid). Alhoewel het wellicht verleidelijk is om het eerste type variabelen te zien als maten voor “intuïtieve” informatieverwerking, en het tweede type variabelen als maten voor “rationele” informatieverwerking, is een dergelijke indeling theoretisch gezien onjuist. Zoals eerder uitgelegd, is de toepassing van een bepaalde informatieverwerkingsstrategie niet alleen afhankelijk van het type informatie dat aangeboden wordt. Ook persoonskenmerken zoals motivatie en achtergrondkennis spelen een belangrijke rol. Een oordeel over de visuele kwaliteit van een gebied kan dus zowel gebaseerd zijn op intuïtieve, als op meer rationele informatieverwerkingsprocessen. Het is dan ook niet mogelijk om een scherpe grens te trekken tussen variabelen die de intuïtieve informatieverwerking meten, en variabelen die de rationele informatieverwerking meten.

Naast directe oordelen over de visuele kwaliteit en het historisch karakter van de gebieden werden ook vragen gesteld over gedragsintenties. In dit onderzoek is gevraagd hoe graag mensen het landschap in het getoonde gebied willen behouden en hoeveel geld ze daarvoor over hebben en hoe graag ze er zouden willen wonen en werken.

2 Methode van onderzoek

2.1 Respondenten

De respondenten zijn persoonlijk benaderd via kennissen en familie van één van de onderzoekers. Bij de verdeling van de respondenten over de vier groepen is geprobeerd vier vergelijkbare groepen te vormen, in ieder geval wat betreft leeftijd en geslacht. In totaal hebben 40 respondenten aan het onderzoek deelgenomen. De antwoorden van één respondent zijn echter verwijderd uit de dataset, omdat deze persoon te afwijkende antwoorden gaf. Van de overgebleven 39 respondenten was de gemiddelde leeftijd 46, 5 jaar. De jongste respondent was 14 jaar, de oudste 90 jaar. Het percentage vrouwen ($N = 25$) was 64,1 %, het percentage mannen ($N = 14$) was 36, 9 %. Iets meer dan de helft van de respondenten (51,3 %) had een opleiding op HBO of universitair niveau afgerond.

2.2 Gebiedspresentaties en design

Voor het onderzoek zijn powerpointpresentaties gemaakt waarin met foto's, kaarten en tekst een beeld werd gegeven van twee gebieden, een gebied met een hoge cultuurhistorische waarde en een gebied met een lage cultuurhistorische waarde (zie Bijlage 1). Er is gekozen voor de gebieden Staphorst/Rouveen en Vriezenveen. Deze gebieden hebben een vergelijkbare ontstaansgeschiedenis. Beide gebieden zijn veenontginningen waarvan de ontginningsas steeds een stuk is opgeschoven. Ook wat betreft openheid en grondgebruik tonen de gebieden grote overeenkomsten. Daarnaast was over deze gebieden vrij veel informatie beschikbaar. Het grote verschil tussen de gebieden is dat de geschiedenis in Staphorst nog duidelijk zichtbaar is (lange smalle kavels, overblijfselen van kerken, eendenkooien), terwijl in Vriezenveen het landschap sterk is veranderd door de ruilverkaveling. Alleen in het dorp zelf is de ontstaansgeschiedenis daar nog gedeeltelijk af te lezen.

Figuur 1 Typerend beeld van Staphorst (hoge cultuurhistorische waarde)

Figuur 2 Typerend beeld van Vriezenveen (lage cultuurhistorische waarde)

De powerpointpresentaties van de twee gebieden zijn op dezelfde manier opgebouwd. Van elk gebied werden evenveel foto's getoond, met vergelijkbare bijschriften. Per gebied zijn twee presentaties gemaakt, een versie zonder informatie over de ontstaansgeschiedenis, en een versie waarbij een verhaal wordt verteld over de ontstaansgeschiedenis van het gebied. De teksten over de ontstaansgeschiedenis zijn voor Vriezenveen en Staphorst zo veel mogelijk hetzelfde gehouden.

Tabel 2.1 geeft een overzicht van het onderzoeksdesign

Tabel 2.1 Design van het onderzoek (N=40)

	Visuele informatie	Extra informatie over de ontstaansgeschiedenis
Staphorst (hoge cultuurhistorische waarde)	n = 10	n = 10
Vriezenveen (lage cultuurhistorische waarde)	n = 10	n = 10

2.3 Procedure en afhankelijke variabelen.

De enquêtes zijn individueel afgenomen. Eerst kreeg de respondent één van de vier presentaties te zien op een laptop. De respondenten konden zelf de snelheid bepalen waarmee ze door de presentatie gaan door met de muis naar de volgende pagina te gaan. De respondenten wisten niet om welk het gebied het ging, alleen dat het ergens in Nederland was. Geen van de respondenten herkende het gebied, hoewel sommigen wel vermoedden dat het ergens in Overijssel was.

Na afloop van de presentatie werd een schriftelijke vragenlijst beantwoord. Tijdens het invullen van de vragenlijst kregen de respondenten een afdruk van de foto's te zien als geheugensteuntje en om een fotonummer te kunnen noemen bij de meest en minst historische foto. De vragenlijst bestond uit vijf delen:

1. Algemene beoordeling (schoonheid, zeldzaamheid, oriëntatie (leesbaarheid), complexiteit, samenhang, mysterie en verbondenheid).
2. Activiteiten (behouden, collectebus, wonen, recreëren).
3. Historisch karakter (heeft het gebied een historisch karakter, waarom, welke foto, wilt u meer weten).
4. Persoonsgegevens (leeftijd, geslacht, opleiding etc.).
5. Neiging tot nadenken (18 stellingen).

In Tabel 2.2 zijn de vragen van de eerste drie delen beschreven. De totale vragenlijst is opgenomen in Bijlage 2

Tabel 2.2 Vragen uit de enquête

Variabele	Vraag
Schoonheid	Hoe mooi vindt u het gebied dat u heeft gezien in de presentatie?
Oriëntatie	Denkt u dat u makkelijk de weg zou kunnen vinden in dit gebied?
Complexiteit	Hoeveel vindt u dat er te zien is in het gebied?
Samenhang	Hoe vindt u de samenhang tussen de verschillende elementen in het gebied?
Mysterie	Vindt u dit gebied interessant om nader te verkennen? Denkt u dat u dan veel nieuwe dingen zou ontdekken?
Behouden	Vindt u het belangrijk dat dit gebied wordt behouden?
Collectebus	Dit gebied dreigt geheel te veranderen. Er wordt een inzamelingsactie gehouden om het gebied te behouden. Hoeveel geld zou u in de collectebus doen?
Wonen	Zou u graag in dit gebied willen wonen?
Recreëren ¹	Vindt u dit gebied een goede bestemming voor een dagje uit?
Historisch karakter	Vindt u dat dit gebied een historisch karakter heeft?
	Waarom vindt u dat?
	Welke foto geeft volgens u het beste het historische karakter weer?
	Welke foto geeft volgens u het minste het historische karakter weer?
	Zou u meer willen weten over de geschiedenis van dit gebied?
Zeldzaamheid	Hoe zeldzaam vindt u dit gebied?
Kenmerkendheid	Hoe kenmerkend / typerend vindt u dit gebied voor Nederland?
Verbondenheid	Voelt u zich verbonden met dit gebied?

¹ In de vragenlijst werden in het kader van een onderzoek naar gezondheidseffecten van natuur ook twee aanvullende vragen gesteld over recreatie in gestresste en ontspannen toestand. Deze vragen zullen hier verder niet worden behandeld.

Met uitzondering van de toelichtende vragen, en de vraag over de collectebus, waar men een bedrag moest invullen, werden alle kenmerken gemeten op een 10-puntsschaal.

In het onderzoek is ook een vragenlijst opgenomen die de ‘neiging tot nadenken’ van personen bepaald. Deze vragenlijst is gebruikt omdat werd verwacht dat het effect van het geven van informatie mede wordt bepaald door de manier waarop mensen in het algemeen informatie verwerken. Deze vragenlijst is ontleend aan het artikel ‘Neiging tot Nadenken’ (Pieters, Verplanken & Modde, 1987).

3 Resultaten

3.1 Beoordeling van de gebieden

Voor de leesbaarheid zijn de variabelen steeds ingedeeld in drie categorieën: algemene beoordeling (schoonheid, oriëntatie, complexiteit, samenhang en mysterie), historisch karakter (verbondenheid, historisch karakter, zeldzaamheid en kenmerkendheid) en gedragsvariabelen (behouden, collecte, wonen en recreëren). Hierbij dient te worden opgemerkt dat de onderliggende structuur van de gemeten variabelen niet nader is getoetst. De resultaten van dit onderzoek geven dus geen informatie over de interpretatie van de variabelen. In Tabel 3.1 zijn de gemiddelde waarden van de variabelen per conditie weergegeven.

Tabel 3.1 Gemiddelde waarden per conditie voor alle variabelen

	Geen informatie		Wel informatie	
	Staphorst	Vriezenveen	Staphorst	Vriezenveen
Algemene beoordeling				
Schoonheid (hoe mooi)	7.3	7.0	7.8	6.5
Oriëntatie	6.2	6.4	6.9	5.9
Complexiteit	6.9	6.4	7.1	6.5
Samenhang	7.2	6.7	8.1	6.1
Mysterie	6.8	6.2	7.0	5.9
Historisch karakter				
Zeldzaamheid	7.1	5.8	7.2	5.6
Kenmerkendheid	7.0	6.6	8.6	7.2
Verbondenheid	7.3	5.4	6.7	4.8
Historisch karakter	7.6	6.5	7.9	7.4
Gedragsvariabelen				
Behouden	8.9	7.9	9.2	7.7
Collecte (in guldens)	41.11	15.50	29.00	12.40
Wonen	5.8	5.7	5.2	3.7
Recreatie	7.1	5.2	6.5	6.0

3.2 Invloed cultuurhistorische waarde zonder achtergrondinformatie

De eerste vraag van dit onderzoek was of leken een verschil in door experts vastgestelde cultuurhistorische waarde zouden opmerken zonder achtergrondinformatie. Meer inzicht in deze vraag kan worden verkregen door in de conditie “geen informatie” de oordelen over Staphorst (hoge cultuurhistorische waarde) te vergelijken met de oordelen over Vriezenveen (lage cultuurhistorische waarde). Deze oordelen zijn terug te vinden in de tweede en derde kolom in Tabel 3.1.

Zoals kan worden afgeleid uit Tabel 3.1 scoorde Staphorst bij mensen zonder achtergrondinformatie op vrijwel alle kenmerken (behalve oriëntatie) hoger dan Vriezenveen. Dit verschil in beoordeling was echter alleen significant voor het

kenmerk zeldzaamheid, $F(1,17) = 8,14$, $p < 0,05$. De presentatie van Staphorst zonder achtergrondinformatie werd als zeldzamer ($M = 7,1$) beoordeeld dan de presentatie van Vriezenveen zonder achtergrondinformatie ($M = 5,8$). Verder waren er marginaal significante verschillen in verbondenheid, belang om het landschap te behouden, en bereidheid om hiervoor geld te geven. Respondenten zonder achtergrondinformatie vonden het iets belangrijker om Staphorst te behouden dan Vriezenveen, $F(1, 17) = 3,33$, $p = 0,087$, en ze waren ook bereid om voor Staphorst meer geld in de collectebus te doen dan voor Vriezenveen, $F(1,17) = 3,98$, $p < 0,062$.

3.3 Invloed achtergrondinformatie

Een tweede vraag van het onderzoek was of het geven van achtergrondinformatie van invloed zou zijn op de beoordeling, en of deze invloed sterker zou zijn voor gebieden met een hoge cultuurhistorische waarde.

Laten we eerst eens kijken naar de verschillen tussen Staphorst en Vriezenveen met achtergrondinformatie (4e en 5e kolom Tabel 3.2). Er valt direct op dat de verschillen tussen de twee gebieden groter zijn dan zonder achtergrondinformatie (2e en 3e kolom Tabel 3.2). Met achtergrondinformatie wordt Staphorst op vier kenmerken significant positiever beoordeeld dan Vriezenveen. Staphorst wordt met achtergrondinformatie significant mooier, $F(1, 18) = 4,74$ $p < 0,05$, samenhangender, $F(1, 18) = 6,45$ $p < 0,05$, zeldzamer, $F(1, 18) = 5,76$ $p < 0,05$, en kenmerkender, $F(1, 18) = 4,70$ $p < 0,05$ gevonden. Verder zijn er marginaal significante verschillen voor verbondenheid, $F(1, 18) = 3,20$ $p = 0,05$, en belang om het gebied te behouden, $F(1, 18) = 4,25$, $p = 0,05$. Het lijkt er dus op dat de respondenten met achtergrondinformatie beter in staat waren om de verschillen in cultuurhistorische waarde tussen Staphorst en Vriezenveen op te merken en te waarderen.

Een andere manier om de invloed van informatie te achterhalen is door per gebied te kijken naar verschillen in de beoordeling van het gebied met en zonder informatie. Laten we eerst eens kijken naar de oordelen over Staphorst met en zonder achtergrondinformatie (2e en 4e kolom Tabel 3.1). We zien dat de respondenten die beelden en achtergrondinformatie van dit gebied met hoge cultuurhistorische waarde voorgelegd kregen, dit gebied op 9 van de 13 kenmerken positiever beoordeelden dan respondenten die alleen beelden van dit gebied te zien kregen. Statistisch gezien was dit effect echter alleen significant voor kenmerkendheid. Respondenten met achtergrondinformatie vonden Staphorst kenmerkender ($M = 8,6$) dan respondenten zonder achtergrondinformatie ($M = 7,0$), $F(1, 17) = 12,13$, $p < 0,01$.

Werkt achtergrondinformatie ook voor gebieden met een lage cultuurhistorische waarde? Wanneer we kijken naar de oordelen over Vriezenveen met en zonder achtergrondinformatie (3e en 5e kolom Tabel 3.2) dan zien we dat achtergrondinformatie in dit geval overwegend een negatieve invloed op de beleving lijkt te hebben. Respondenten met achtergrondinformatie beoordelen Vriezenveen

op 9 van de 13 kenmerken minder positief dan respondenten zonder achtergrondinformatie. Deze verschillen waren echter over het algemeen niet significant, met uitzondering van een marginaal significant verschil voor wonen, $F(1, 18) = 3,33, p = 0,09$.

De invloed van informatie over de ontstaansgeschiedenis op de beoordeling verschilt dus afhankelijk van de cultuurhistorische waarde van een gebied. Bij cultuurhistorische waardevolle gebieden heeft dergelijke informatie een overwegend positief effect. Bij gebieden met een geringe cultuurhistorische waarde heeft informatie over de (niet zo bijzondere) ontstaansgeschiedenis geen, of zelfs een negatief effect. Statistisch gezien spreken we in zo'n geval van een interactie-effect tussen cultuurhistorische waarde en achtergrondinformatie. Aanvullende statistische analyses lieten echter dat dit interactie-effect voor geen enkel kenmerk significant was. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat het onderscheidend vermogen van onze statistische tests erg laag was door de kleine aantallen studenten. Bij de huidige aantallen was er een risico van maar liefst 87% dat het interactie-effect wel bestaat, maar niet wordt opgemerkt door de test. Ook op basis van de hoge F-waardes van de toetsen kan worden verwacht dat bij een groter aantal respondenten het interactie-effect tussen cultuurhistorische waarde en achtergrondinformatie wel significantie zal bereiken.

3.4 Individuele kenmerken

In de enquête is een aantal vragen opgenomen over persoonlijke achtergrondkenmerken. In deze paragraaf wordt ingegaan op de effecten van deze kenmerken op de beleving. Achtereenvolgens worden de effecten van geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en need for cognition besproken.

3.4.1 Geslacht

Tijdens het uitvoeren van de statische analyses bleek dat geslacht van grote invloed is op de beleving. We hebben daarom de analyses nogmaals voor mannen en vrouwen apart gedaan. De resultaten van deze analyses moeten zeer voorzichtig worden geïnterpreteerd vanwege de kleine aantallen respondenten in de cellen. Desalniettemin leveren de afzonderlijke analyses voor mannen en vrouwen een duidelijk en significant beeld.

Vrouwen blijken bij hun beoordeling eigenlijk alleen op het beeldmateriaal te letten. Ze beoordelen Staphorst positiever dan Vriezenveen, ongeacht of er wel of geen achtergrondinformatie wordt verstrekt. Dit hoofdeffect van cultuurhistorische waarde is bij zeven variabelen significant. (Tabel 3.2). Vrouwen beoordelen Staphorst dus niet positiever wanneer ze informatie over de (bijzondere) ontstaansgeschiedenis krijgen. Ze hebben wel enigszins de neiging om Vriezenveen minder positief te beoordelen wanneer ze informatie over de (niet zo bijzondere) ontstaansgeschiedenis van dit gebied krijgen.

Tabel 3.2 Gemiddelde oordelen van vrouwen (schaal 1-10) als functie van cultuurhistorische waarde en informatie (N = 25).

	Geen informatie		Wel informatie	
	Staphorst	Vriezenveen	Staphorst	Vriezenveen
Algemene beoordeling				
Schoonheid (hoe mooi)	7,7	6,8	7,6	5,7
Complexiteit	7,4	6,8	7,4	5,8
Samenhang	7,7	7,4	7,9	5,0
Historisch karakter				
Kenmerkendheid	7,1	5,6	6,9	5,3
Historische karakter	7,4	5,6	7,1	3,5

Mannen zijn wel gevoelig voor achtergrondinformatie. Ze beoordelen een gebied positiever als ze informatie over de ontstaansgeschiedenis, ongeacht de cultuurhistorische waarde van het gebied. Dit hoofdeffect van informatie is bij vijf variabelen significant. (Tabel 3.3). Mannen beoordelen Staphorst dus niet positiever dan Vriezenveen.

Tabel 3.3 Gemiddelde oordelen (schaal 1-10) van mannen als functie van cultuurhistorische waarde en informatie (N = 14).

	Geen informatie		Wel informatie	
	Staphorst	Vriezenveen	Staphorst	Vriezenveen
Algemene beoordeling				
Schoonheid (hoe mooi)	6,0	7,2	8,3	7,8
Complexiteit	5,0	6,0	6,3	7,5
Samenhang	5,5	6,0	8,7	7,8
Historisch karakter				
Kenmerkendheid	6,5	6,4	8,0	7,0
Verbondenheid	6,5	5,6	9,3	8,3

Vrouwen lijken dus beter in staat om de cultuurhistorische waarde van een gebied af te lezen uit beeldmateriaal. Mannen gaan vooral af op de hoeveelheid informatie over de ontstaansgeschiedenis.

3.4.2 Leeftijd

Voor de analyse van de effecten van leeftijd zijn de respondenten eerst opgedeeld in twee groepen van gelijke grootte. De leeftijdsgrens tussen de groepen ligt op 46 jaar. Aangezien de respondenten uit de leeftijdscategorieën vrij gelijkmatig zijn verdeeld over de condities, heeft een hoofdeffect van leeftijd geen invloed op de verschillen tussen de verschillende condities. Er is daarom met name gekeken of er een interactie voorkomt tussen leeftijd en informatie en tussen leeftijd en cultuurhistorie. Dit blijkt bij de meeste variabelen niet het geval te zijn. De interactie tussen cultuurhistorie en leeftijd is alleen waar te nemen bij de vraag over recreatie. Terwijl ouderen even graag recreëren in Staphorst als in Vriezenveen, willen jongeren eigenlijk alleen in Staphorst recreëren (zie Tabel 3.4)

Tabel 3.4 Gemiddelde oordelen over recreatiewaarde (schaal 1-10) voor jongeren en ouderen en voor lage en hoge cultuurhistorische waarde (N = 39).

Variabele	Vriezenveen		Staphorst		F	Significantie
	Jong	Oud	Jong	Oud		
Recreatie	3.91	7.67	6.22	7.30	8.98	.005

Bij complexiteit is ook sprake van een interactie tussen leeftijd en informatie. Het geven van informatie heeft alleen bij de ouderen een effect op de beleving van de complexiteit. Zij geven hogere scores op complexiteit wanneer ze informatie krijgen (zie Tabel 3.5).

Tabel 3.5 Gemiddelde oordelen op complexiteit (schaal 1-10) voor jongeren en ouderen en voor lage en hoge informatiewaarde (N = 39).

Variabele	Lage info		Hoge info		F	Significantie
	Jong	Oud	Jong	Oud		
Complexiteit	6.90	6.33	6.30	7.30	3.21	.082

3.4.3 Opleidingsniveau en neiging tot nadenken

De effecten van opleidingsniveau en de neiging tot nadenken worden gezamenlijk besproken. De scores voor de verschillende vragen over de neiging tot nadenken zijn eerst opgeteld en vervolgens zijn de respondenten verdeeld in twee gelijke groepen met sterke en zwakke neiging tot nadenken. Ook bij het opleidingsniveau is een indeling in twee groepen gemaakt, hoog (hbo of universitair) en laag (overig). Mensen met een hoger opleidingsniveau blijken significant hoger te scoren op de neiging tot nadenken schaal, $F(1,34) = 6.32$; $p < 0.05$. Ook zijn mensen met een hoger opleidingsniveau vaker geïnteresseerd in cultuurhistorie en willen ze meer weten over de geschiedenis van het landschap. Er zijn echter geen invloeden gevonden van opleidingsniveau en neiging tot nadenken op de beleving, ook niet in interactie met cultuurhistorische waarde of achtergrondinformatie.

3.5 Kwalitatieve analyses

In de enquête werd ook gevraagd naar de argumenten voor het oordeel over historisch karakter en naar de meest en minst historische foto. In deze paragraaf worden deze resultaten besproken. De antwoorden op de open vraag waarom mensen vinden dat het gebied wel of geen historisch karakter heeft zijn opgedeeld in een aantal (sub)categorieën. In 3.6 staan wordt een overzicht gegeven van het aantal keren dat deze argumenten werden genoemd. De volledig uitgeschreven antwoorden zijn opgenomen in Bijlage 3

Tabel 3.6 Aantal keren dat voor een type argument werd gekozen. Sommige respondenten noemden meer dan één argument.

Argument voor historisch karakter	Aantal keren genoemd
Oude boerderijen / karakteristieke huizen	21
Historische kerken	6
Geen nieuwbouw / flats/ industrie	3
Totaal type bebouwing	21
Ligging van de huizen (achter elkaar)	7
Smalle kavels	5
Bomenrijen	4
Natuur/ landelijke omgeving	6
Totaal landschap/inrichting	16
Het verhaal	4
Doen denken aan vroeger	4

Tabel 3.7 Aantal keren dat een bepaald type foto werd gekozen als meest typerend en als minst typerend voor het historische karakter

Meest historische foto	Aantal	Minst historische foto	Aantal
Boerderij	29	Boerderij	12
Kerk	4	Kerk	8
Landschap	7	Landschap	20

Uit Tabel 3.6 en 3.7 kan worden afgeleid dat kenmerken van bebouwing het vaakst genoemd worden als aanwijzing voor het historisch karakter van een gebied. Verwijzingen naar het landschap en natuurlijke elementen komen veel minder vaak voor. Zowel bij de argumenten als bij de meest historische foto worden vaak de oude boerderijtjes genoemd. Landschap wordt vaker genoemd als minst historisch. Een aantal keren wordt een landschapsfoto genoemd als meest historische foto. Hierbij moet echter wel worden opgemerkt dat bij Staphorst een landschapsfoto wordt gekozen die een boer met paard en wagen toont. Het is waarschijnlijk dat deze foto is gekozen omdat dit een activiteit is die men nu niet meer ziet. Bij de foto's van het boerderijen is ook niet bekend of men deze foto heeft uitgekozen omdat het een oud boerderijtje betreft of vanwege de specifieke ligging van dat boerderijtje. Met name voor de groep die informatie heeft gekregen zou dit het geval kunnen zijn. In de groep die de presentatie van Staphorst had gezien met informatie, werd een aantal keren opgemerkt dat het moeilijk was om de beste en de slechtste foto te kiezen omdat het historisch karakter in alle foto's terugkwam. Bij de groep met de presentatie van Vriezenveen met informatie wilden een aantal mensen eigenlijk de luchtfoto kiezen. Omdat deze niet bij de afdrukken zat, moest een alternatieve foto worden gekozen.

4 Conclusies, discussie en aanbevelingen

4.1 Conclusies

De drie belangrijkste conclusies van het onderzoek kunnen als volgt worden samengevat:

- Leken zijn in staat om, zonder achtergrondinformatie, een onderscheid te maken tussen een gebied met een hoge cultuurhistorische waarde en een gebied met een lage cultuurhistorische waarde.
- Het geven van informatie over de ontstaansgeschiedenis heeft alleen een positieve invloed op de beleving bij een gebied met een hoge cultuurhistorische waarde. Bij een gebied met geringe cultuurhistorische informatie heeft het geven van achtergrondinformatie geen, of zelfs een negatief effect.
- Vrouwen zijn beter dan mannen in staat om de cultuurhistorische waarde van een gebied af te lezen uit beeldmateriaal. Mannen zijn vooral gevoelig voor achtergrondinformatie, ongeacht de inhoud van die informatie.

4.2 Discussie

Een belangrijke bevinding van het onderzoek is dat leken (en dan met name vrouwen) zonder achtergrondinformatie een gebied met hoge cultuurhistorische waarde positiever waarderen dan een gebied met lage cultuurhistorische waarde. Dit kwam vooral tot uiting in de beoordeling van de zeldzaamheid van de gebieden. Dat mensen op basis van wat ze zien gebieden met hoge en lage cultuurhistorische waarde kunnen onderscheiden, suggereert dat de conclusie van Coeterier (1995) dat mensen geen patronen en structuren in het landschap kunnen herkennen zonder kennis over de ontstaansgeschiedenis enigszins genuanceerd dient te worden. Leken kunnen deze patronen en structuren misschien niet bewust herkennen als cultuurhistorisch waardevolle elementen, maar het lijkt er op dat ze deze patronen en structuren toch op een meer intuïtieve manier wel kunnen waarderen. Ook mensen die de presentatie zonder informatie hadden gezien, zagen dat het bijzonder was hoe de huizen achter elkaar geplaatst waren. In de inleiding is gesuggereerd dat cultuurhistorische elementen de intuïtieve informatieverwerking zouden kunnen beïnvloeden doordat de aanwezigheid van deze elementen bepaalde patroonkenmerken die van belang zijn voor esthetische voorkeuren, zoals leesbaarheid of mysterie, versterkt. De resultaten bieden echter geen ondersteuning voor deze veronderstelling. Er werden in de condities zonder achtergrondinformatie geen verschillen in samenhang, leesbaarheid, mysterie of complexiteit gevonden tussen de twee gebiedspresentaties.

De algemene aanname dat mensen cultuurhistorisch waardevolle gebieden positiever beleven wanneer ze informatie krijgen over de ontstaansgeschiedenis, wordt in dit onderzoek slechts ten dele bevestigd. Het aanbieden van achtergrondinformatie over

Staphorst leidde alleen tot een positiever oordeel over de kenmerkendheid van dit gebied. Mensen die informatie over de ontstaansgeschiedenis hadden gekregen vonden dit gebied dus kenmerkender dan mensen die geen informatie over de ontstaansgeschiedenis hadden gekregen. De bevinding dat het geven van achtergrondinformatie niet zo veel uitmaakt voor de waardering van een cultuurhistorisch waardevol gebied, komt overeen met de conclusie van Coeterier (1995) dat leken met name beoordelen op basis van visuele informatie, maar niet met de conclusie uit hetzelfde onderzoek dat het aanbieden van kennis een positief effect heeft op de beleving. Informatie kan echter op een groot aantal manieren en in verschillende hoeveelheden worden gegeven. Wanneer informatie op een andere manier wordt aangeboden of wanneer uitgebreidere informatie wordt gegeven, heeft het wellicht een sterker effect.

In het onderzoek werden ook aanwijzingen gevonden dat het effect van aanbieden van informatie over de ontstaansgeschiedenis wel eens sterk kan verschillen tussen mannen en vrouwen. Voor mannen werd wel een positief effect van informatie op de beleving gevonden, maar voor vrouwen had deze informatie weinig effect. Vrouwen hebben wel enigszins de neiging om een gebied met een lage cultuurhistorische waarde negatiever te waarderen als ze informatie over de ontstaansgeschiedenis krijgen. Dit zou kunnen betekenen dat vrouwen beter in staat zijn om hun intuïtieve oordeel bij te stellen op basis van negatieve informatie dan op basis van positieve informatie. Opvallend bij de mannen was dat achtergrondinformatie bij hun altijd leidde tot een positievere waardering, ongeacht of het een gebied met hoge of een gebied met lage cultuurhistorische waarde betrof. Kennelijk is voor mannen een gebied altijd interessanter wanneer ze er achtergrondinformatie over hebben.

Het onderzoek levert ook enig inzicht in de landschapskenmerken die een rol spelen bij de beleving van het historisch karakter van gebieden door leken. In de enquête werd gevraagd naar de argumenten voor de beleving van het historisch karakter en naar de meest en minst historische foto. Uit de antwoorden op deze vragen bleek dat mensen het historisch karakter van een gebied vaak afleiden uit de aanwezige bebouwing. Zowel bij de argumenten als bij de meest historische foto werden vaak de oude boerderijtjes genoemd. Deze bevinding lijkt in tegenspraak met de bevinding van Coeterier (1995) dat ouderdom geen rol speelt in de beleving van cultuurhistorie. Mensen beoordelen het historisch karakter op basis van hoe oud de gebouwen eruit zien. Het landschap speelt in dit oordeel geen belangrijke rol.

In de inleiding werd een onderscheid gemaakt tussen intuïtieve en rationele informatieverwerkingssystemen. Helaas geeft het huidige onderzoek weinig inzicht in de informatieverwerkingsstrategieën die door de respondenten werden gehanteerd. Weliswaar duidt het verschil in effect van achtergrondinformatie tussen mannen en vrouwen er op dat de mannelijke respondenten meer gebruik maakten van het rationele systeem, en de vrouwelijke respondenten meer van het intuïtieve systeem, maar dit is zonder registratie van hersenprocessen (bijv. PET scans) niet goed te toetsen. Het in de inleiding geschetste theoretisch kader moet vooral worden gezien als denkkader dat kan worden gebruikt om ideeën over de beleving van cultuurhistorie te ordenen en onderzoekshypothesen op te stellen.

4.3 Aanbevelingen

Naar de beleving van cultuurhistorie is nog weinig onderzoek gedaan. Gezien de huidige aandacht voor cultuurhistorie in het ruimtelijk beleid kan het echter wel interessant zijn om hier in de toekomst meer aandacht aan te besteden. Op basis van het huidige onderzoek kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan voor verder onderzoek:

- De resultaten van dit onderzoek suggereren dat cultuurhistorie verschillend wordt beleefd door mannen en vrouwen. Gezien het kleine aantal respondenten kunnen hierover echter slechts met grote voorzichtigheid uitspraken worden gedaan. Nieuw onderzoek met grotere aantallen mannen en vrouwen is gewenst om op dit punt meer inzicht te verkrijgen.
- Informatie is er in vele soorten en maten. Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om de hoeveelheid informatie en de manier waarop het wordt aangeboden te variëren.
- In dit onderzoek is het effect van cultuurhistorie alleen onderzocht op gebiedsniveau voor een veenontginningsgebied. Het effect van cultuurhistorische waarde en achtergrondinformatie op de beleving zou voor ieder landschapstype afzonderlijk onderzocht moeten worden.
- Het theoretisch kader suggereert dat er belangrijke verschillen in informatieverwerking tussen leken en experts op het gebied van cultuurhistorie bestaan. Naar verwachting maken experts ook zonder achtergrondinformatie meer gebruik van het rationele systeem dan leken. Dit zou in vervolgonderzoek getoetst kunnen worden.
- Op dit moment wordt door Alterra niet alleen een cultuurhistorisch GIS gemaakt, maar men is ook bezig met het opzetten van een belevingsGIS. Het is interessant om te onderzoeken hoe de relatie tussen deze twee Geografische Informatie Systemen is. Daarvoor zou eerst onderzocht moeten worden welke aspecten uit het belevingsGIS worden beïnvloed door de cultuurhistorische waarde van het landschap. Vervolgens zou men kunnen kijken hoe de beleving van die aspecten samenhangt met de cultuurhistorische waarde van een gebied.
- Het huidige onderzoek werd voorbereid in de winter. Deze periode is niet ideaal voor het maken van foto's. Zeker landschapsfoto's kunnen beter later in het jaar worden gemaakt. Wanneer het landschap meer begroeid is, is het ook makkelijker om bijvoorbeeld hoogteverschillen te zien. Daarnaast is het de vraag of het tonen van foto's geschikt is om de cultuurhistorische waarde van een landschap te laten zien. De historisch-geografische waarde van een gebied komt vaak tot uiting in kleine hoogteverschillen die moeilijk zijn te visualiseren. Wellicht is deze waarde beter zichtbaar als men het landschap 'live' ziet.

Literatuur

- Berg, A.E. van den (1999). *Individual differences in the aesthetic evaluation of natural landscapes*. Proefschrift. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Brewer, M.B. (2002). Implicit and Explicit Process in Social Judgment: Deep and High. Paper for Sydney Symposium of Social Psychology, Sydney, 19-21 maart 2001. In: *Responding to the social world: Implicit and explicit processes in social judgments and decisions* (in preparation, Psychology Press).
- Chaiken, S., Wood, W., & Eagly, A. H. (1996). Principles of persuasion. In E. T. Higgins & A. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (pp. 702-744). New York: Guilford Press
- Coeterier, J.F. (1995). *De beleving van cultuurhistorische objecten. Een verkennend onderzoek in de Meierij van Den Bosch*. Rapport 433. Wageningen: DLO-Staringcentrum
- Dirkx, G.H.P. & J.A.J. Vervloet (1989). *Oude Leede: een historisch-geografische beschrijving, inventarisatie en waardering van het cultuurlandschap*. Rapport 2. Wageningen: DLO-Staringcentrum
- Epstein, S., & Pacini, R. (1999). Some basic issues regarding dual-process theories from the perspective of Cognitive-experiential Self-theory. In S. Chaiken & Y. Trope (Eds.), *Dual process theories in social psychology* (pp. 462- 482). New York: Guilford Publishers
- Ganzeboom, H.B.G. (1983). *Beleving van monumenten 2*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht.
- Ganzeboom, H.B.G. (1984). *Cultuur en informatieverwerking*. Proefschrift. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht.
- Hendrikx, J.A. (1999). *Cultuurhistorie van stad en land: Waardering en behoud*. Utrecht: Stichting Matrijs.
- Kaplan, S., & Kaplan, R. (1982). *Cognition and environment: Functioning in an uncertain world*. New York: Praeger.
- Kaplan, R. & S. Kaplan (1989). *The experience of nature. A psychological perspective*. New York: Cambridge University Press
- LeDoux, J. E. (1996). *The Emotional Brain*. New York: Simon and Schuster.
- Lieberman, M. D., Gaunt, R., Gilbert, D. T., & Trope, Y. (2002). Reflexion and reflection: A social cognitive neuroscience approach to attributional inference. In M.

Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 34, pp. 199-249). New York: Elsevier.

Lowenthal, D., 1985. *The past is a foreign country*. Cambridge University Press

Ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen(OCW), Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en Verkeer en Waterstaat (V&W) (1999) *Nota Belvedere, Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke ordening*.

Pieters, R. G. M., Verplanken, B & Modde, J.M. (1987). 'Neiging tot nadenken': Samenhang met beredeneerd gedrag. In: *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 42, 62-70.

Renes, J. (1997). *Landschappen van Maas en Peel: Geschiedenis, kenmerken en waarden van het cultuurlandschap van Noord- en Midden - Limburg Dl 1: Kaarten, waardering en samenvatting*. Rapport 192.1. Wageningen: DLO-Staringcentrum

Smith, E. R., & DeCoster, J. (2000). Dual process models in social and cognitive psychology: Conceptual integration and links to underlying memory systems. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 108-131

Ulrich, R.S. (1983). Aesthetic and affective response to natural environment. In: I. Altman and J.F. Wohlwill (Eds.), *Human behavior and environment: Advances in theory and research. Vol. 6* (pp. 85-125). New York: Plenum Press.

Bijlage 1 Gebiedspresentaties³

Presentatie 1: Staphorst zonder informatie over ontstaansgeschiedenis

Dia 1

Dia 2

³ NB: De presentaties bevatten bewegende beelden die niet kunnen worden afgedrukt.

Dia 3

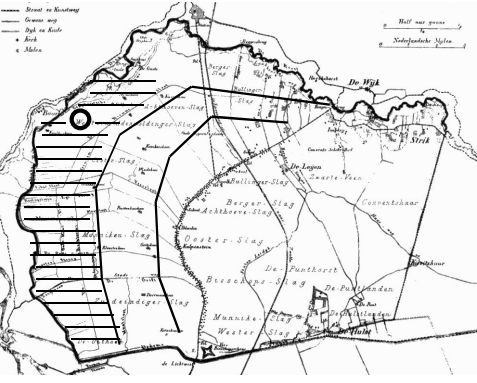
Na afloop van deze presentatie wordt u gevraagd hoe u dit gebied waardeert.

Dit gebeurt met behulp van een schriftelijke vragenlijst

Let op: het gaat om de kwaliteit van het gebied, niet van de foto's.

Dia 4

In het westen van het gebied zie je veel boerderijen. Daarvan krijgt u nu een voorbeeld te zien.

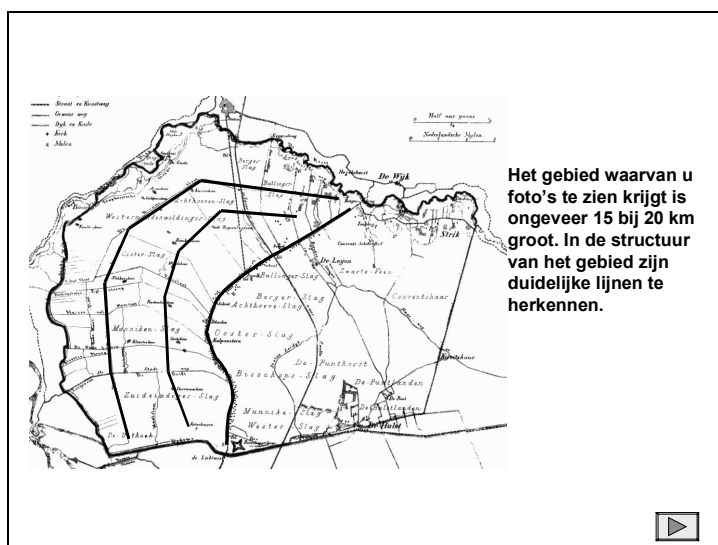

Dia 5

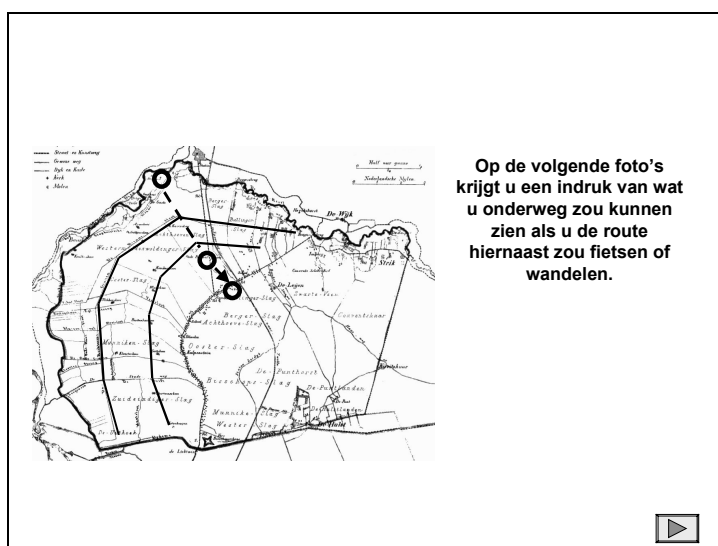
Een voorbeeld van een boerderij in het westen van het gebied

Dia 6

Dia 7

Dia 8

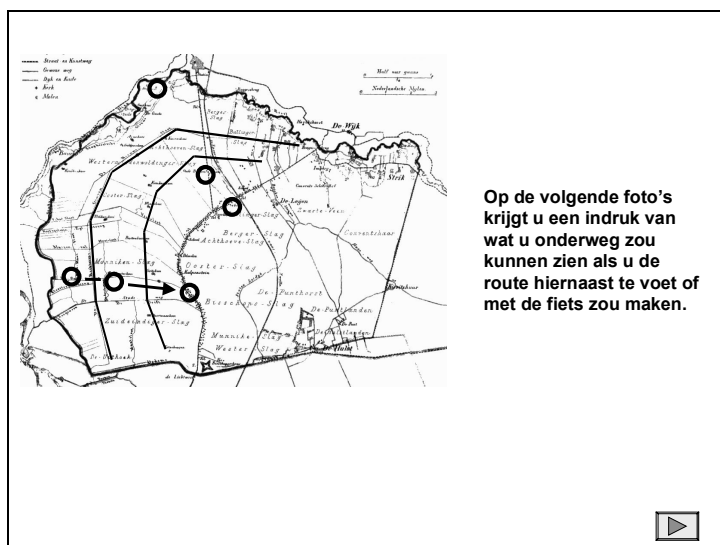
Dia 9

Dia 10

Dia 11

Dia 12

Dia 13

Dia 14

Dia 15

Van bovenaf ziet het gebied er zo uit:

Dia 16

Nog een foto van bovenaf

Dia 17

De volgende beelden zijn zeer typerend voor het gebied.

Dia 18

Dia 19

Dia 20

Dia 21

Dia 22

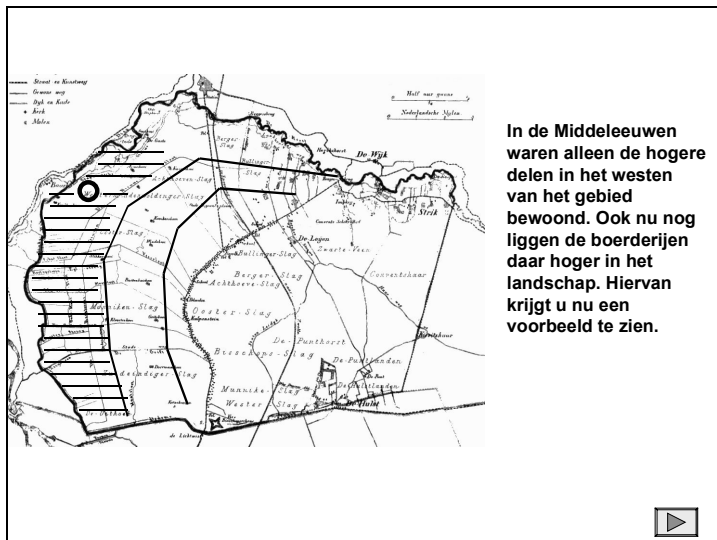
Dia 2

Neem rustig de tijd om de kaarten en foto's te bekijken.
Probeer u voor te stellen hoe het is om in het gebied te zijn.

Dia 3

Let op: het gaat om de kwaliteit van het gebied, niet van de foto's.

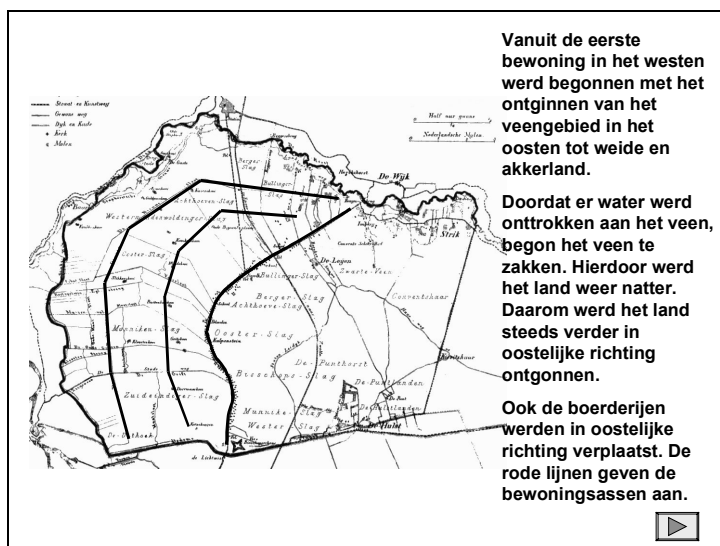
Dia 4

Dia 5

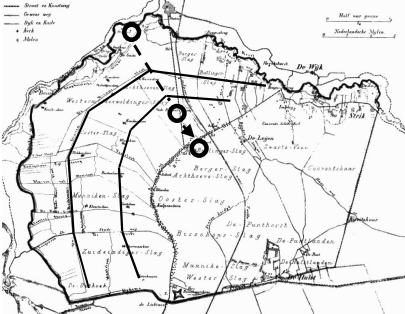
Dia 6

Dia 6a

Dia 7

Op den duur verplaatste ook de kerk in oostelijke richting. Dit gebeurde steeds in een rechte lijn. Op de volgende foto's zijn de verschillende plaatsen waar de kerk heeft gestaan te zien.

▶

Dia 8

De oorspronkelijke plaats van de kerk. Nu is alleen nog een woonhuis te zien.

▶

Dia 9

Een latere locatie van de kerk. In het midden van de foto is achter de bomen nog de kerkheuvel zichtbaar

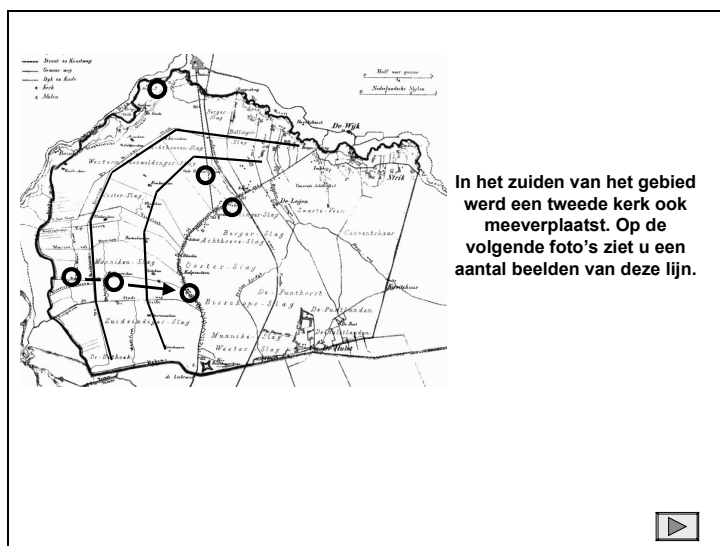

▶

Dia 10

Dia 11

Dia 12

Dia 13

Dia 14

Dia 15

Dia 16

Dia 17

Dia 18

Dia 19

Een lange smalle kavel met aan weerszijden bomenrijen

Dia 20

Een eendenkooi in het gebied

Dia 21

**Tijdens de ontginning werd de richting een aantal keren veranderd.
Dit is nog steeds te zien aan de bocht die de sloten in het gebied
maken.**

Presentatie 3: Vriezenveen zonder informatie over ontstaansgeschiedenis

Dia 1

Dia 2

Dia 3

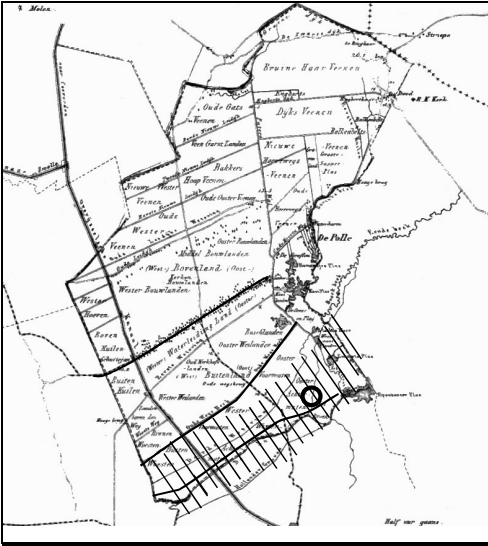
Na afloop van deze presentatie wordt u gevraagd hoe u dit gebied waardeert.

Dit gebeurt met behulp van een schriftelijke vragenlijst

Let op: het gaat om de kwaliteit van het gebied, niet van de foto's.

Dia 4

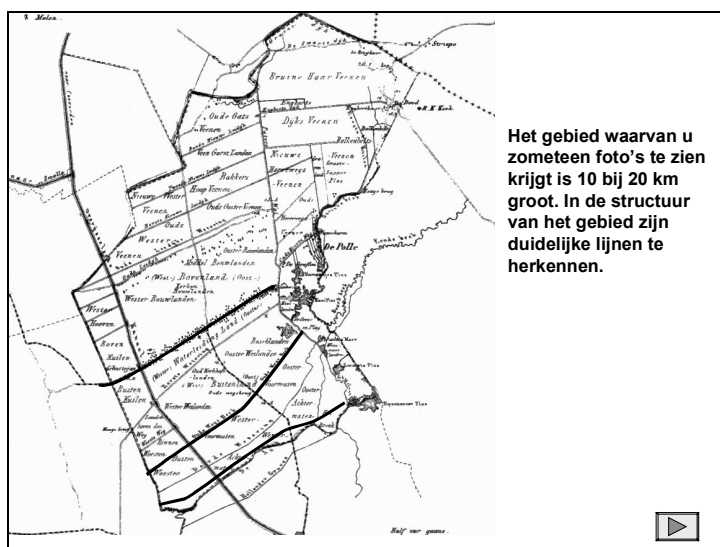
In het zuiden van het gebied zie je veel boerderijen. Daarvan krijgt u nu een voorbeeld te zien.

Dia 5

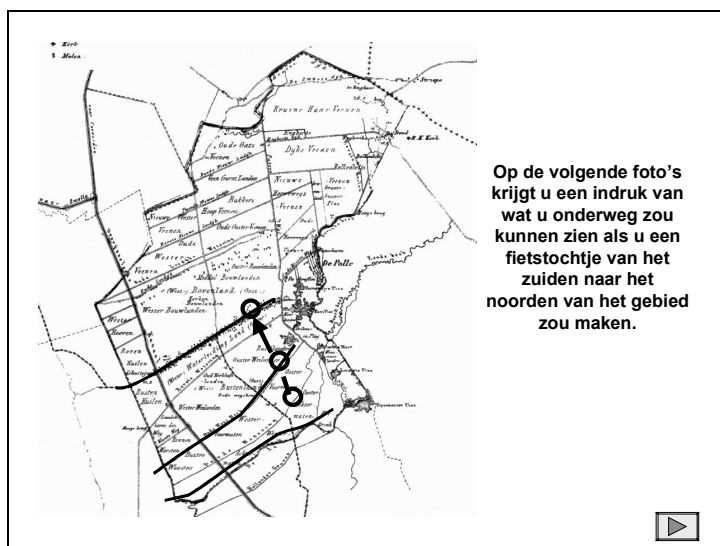
Een voorbeeld van een boerderij in het zuiden van het gebied

Dia 6

lide 7

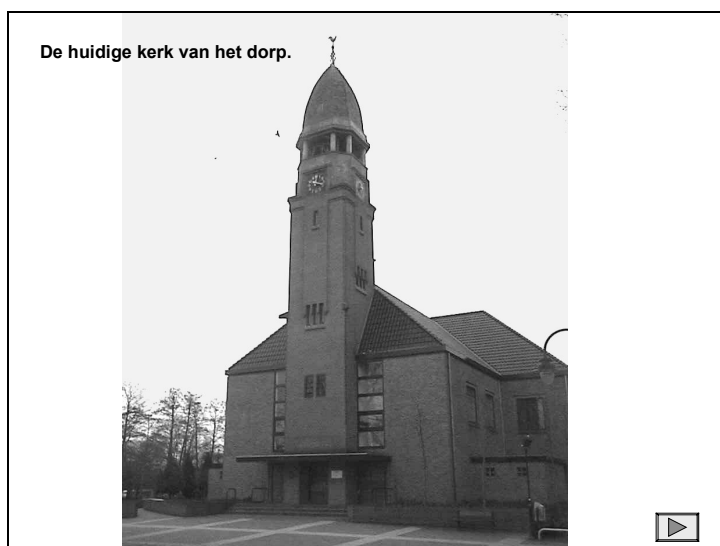
Dia 8

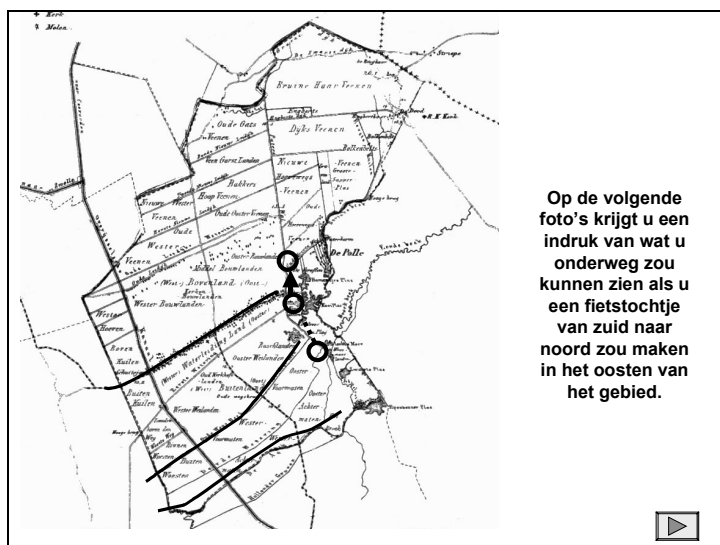
Dia 9

Dia 10

Dia 11

Op de volgende foto's krijgt u een indruk van wat u onderweg zou kunnen zien als u een fietstochtje van zuid naar noord zou maken in het oosten van het gebied.

Dia 12

Dia 13

Dia 14

Dia 15

Van bovenaf ziet het gebied er zo uit:

Dia 16

Nog een foto van bovenaf

Dia 17

De volgende beelden zijn zeer typerend voor het gebied.

Dia 18

Dia 19

Dia 20

Dia 21

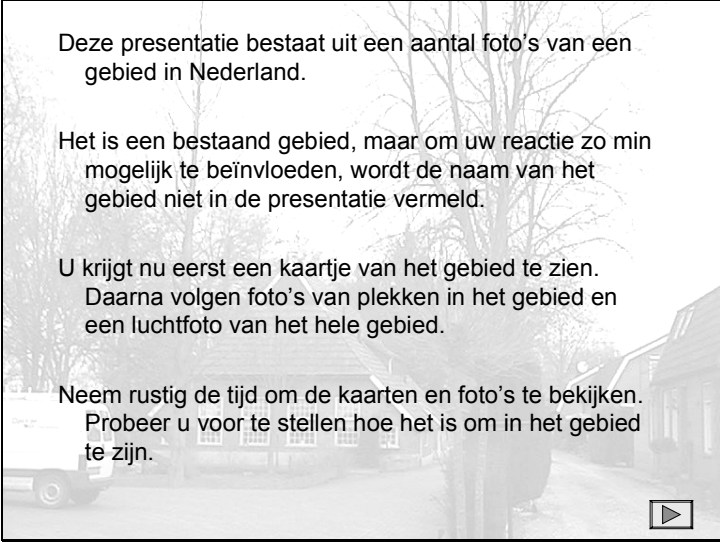

Dia 22

Presentatie 4: Vriezenveen met informatie over ontstaansgeschiedenis (dia 1 en 22 gelijk aan presentatie 3)

Dia 2

Deze presentatie bestaat uit een aantal foto's van een gebied in Nederland.

Het is een bestaand gebied, maar om uw reactie zo min mogelijk te beïnvloeden, wordt de naam van het gebied niet in de presentatie vermeld.

U krijgt nu eerst een kaartje van het gebied te zien. Daarna volgen foto's van plekken in het gebied en een luchtfoto van het hele gebied.

Neem rustig de tijd om de kaarten en foto's te bekijken. Probeer u voor te stellen hoe het is om in het gebied te zijn.

Dia 3

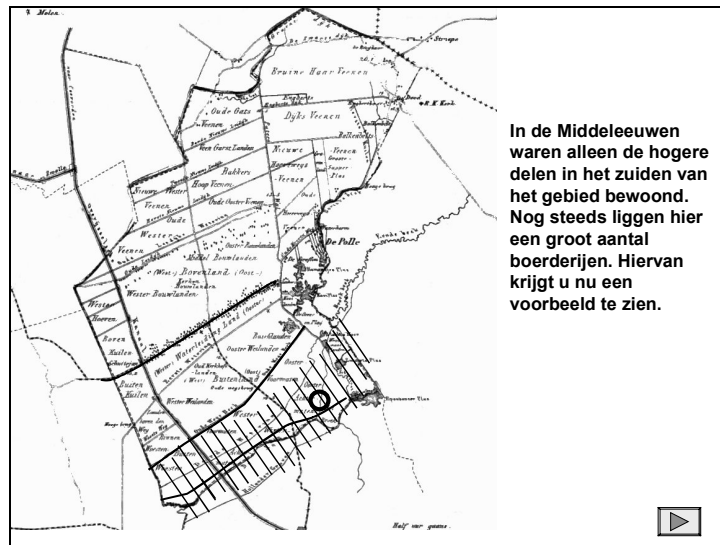
Na afloop van deze presentatie wordt u gevraagd hoe u dit gebied waardeert.

Dit gebeurt met behulp van een schriftelijke vragenlijst

Let op: het gaat om de kwaliteit van het gebied, niet van de foto's.

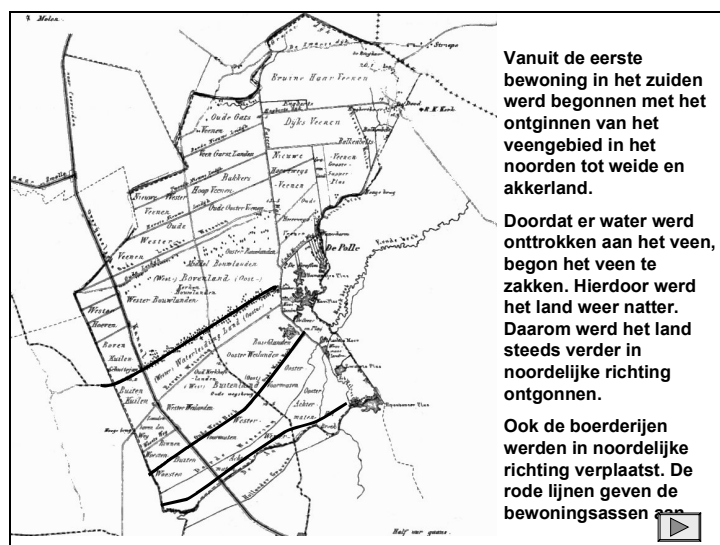
Dia 4

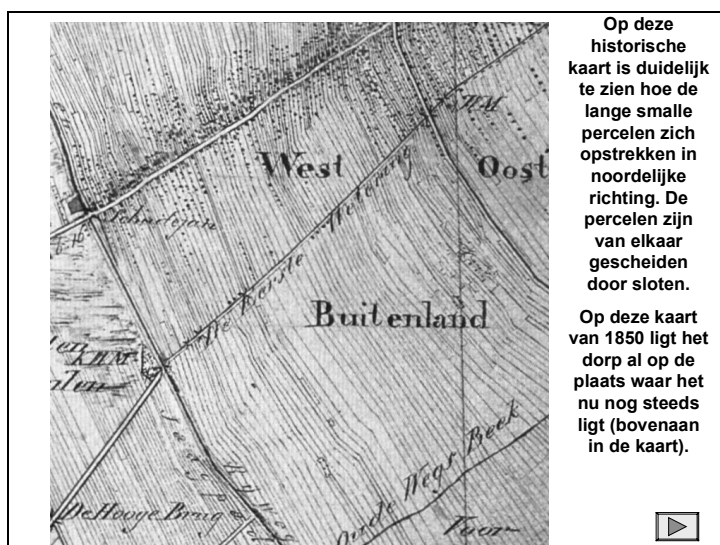
Dia 5

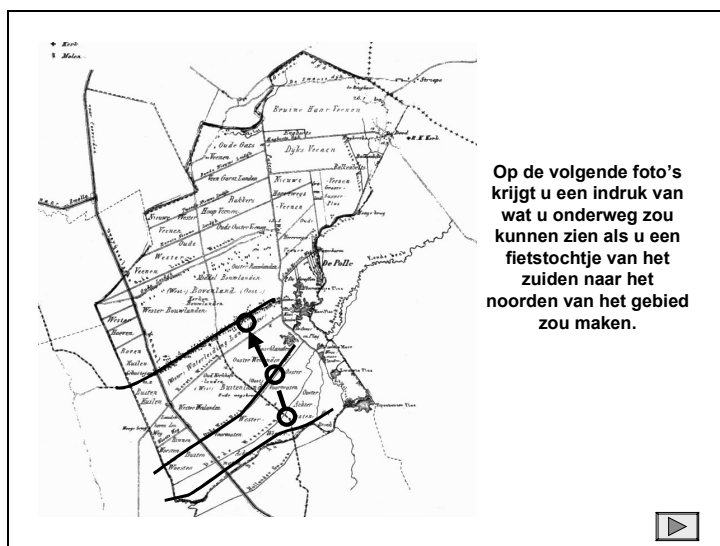
Dia 6

Dia 6a

Dia 7

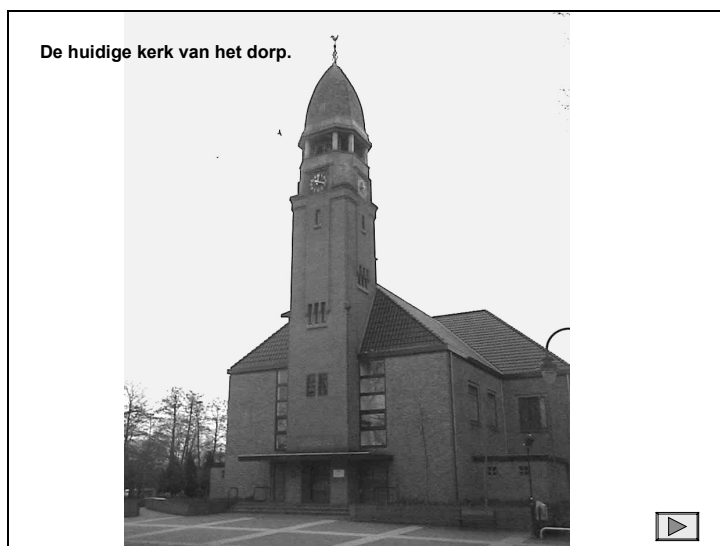
Dia 8

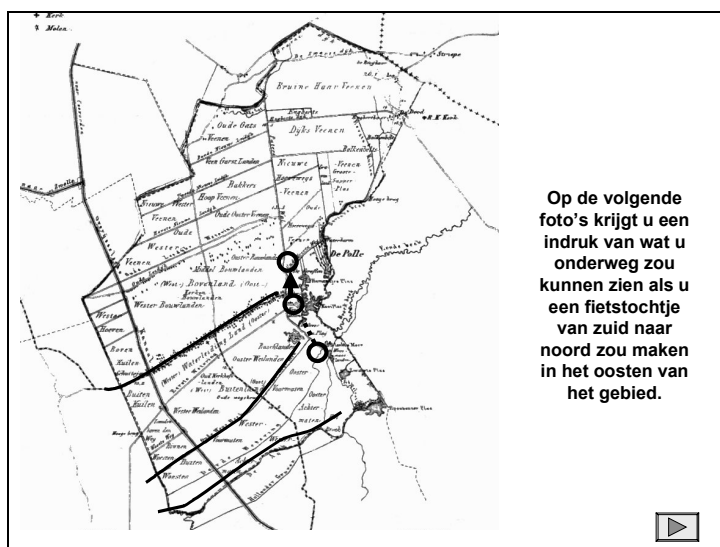
Dia 9

Dia 10

Dia 11

Dia 12

Dia 13

Dia 14

Dia 15

**Op deze luchtfoto zijn de smalle percelen goed te zien.
Bij vererving werden de percelen in de breedte opgedeeld waardoor
de kavels steeds smaller werden. Wegens ruimtegebrek langs de
straat werden huizen achter elkaar geplaatst.**

Dia 16

De huizen staan dicht op elkaar.

Dia 17

**De volgende beelden zijn zeer
typerend voor het gebied.**

Dia 18

Dia 19

Dia 20

Dia 21

Bijlage 2 Schriftelijke vragenlijst

Deel 1: Algemene beoordeling											
<i>Hoe mooi vindt u het gebied dat u heeft gezien in de presentatie</i>											
Helemaal niet mooi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Uitzonderlijk mooi
<i>Denkt u dat u makkelijk de weg zou kunnen vinden in dit gebied?</i>											
Ik kan de weg helemaal niet vinden in dit gebied	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ik kan uitstekend de weg vinden in dit gebied
<i>Hoeveel vindt u dat er te zien is in het gebied?</i>											
In dit gebied is niets te zien	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	In dit gebied is uitzonderlijk veel te zien. Je raakt niet uitgekeken.
<i>Hoe vindt u de samenhang tussen de verschillende elementen in het gebied?</i>											
Er is helemaal geen samenhang in het gebied	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Alle elementen in het gebied hangen perfect met elkaar samen.
<i>Vindt u dit gebied interessant om nader te verkennen? Denkt u dat u dan veel nieuwe dingen zou ontdekken?</i>											
Ik vind dit gebied helemaal niet interessant om nader te verkennen.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ik vind dit gebied uitzonderlijk interessant om nader te verkennen.

Deel 2: Activiteiten											
<i>Vindt u het belangrijk dat dit gebied wordt behouden?</i>											
Helemaal niet belangrijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg belangrijk
<i>Dit gebied dreigt geheel te veranderen. Er wordt een inzamelingsactie gehouden om het gebied te behouden. Hoeveel geld zou u in de collectebus doen? Noem een bedrag:</i>											
.....Gulden											
<i>Zou u graag in dit gebied willen wonen?</i>											
Helemaal niet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg graag
<i>Vindt u dit gebied een goede bestemming voor een dagje uit?</i>											
Helemaal geen goede bestemming	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	De perfecte bestemming
<i>Probeer u zich in te leven in de volgende situatie:</i> Het is zaterdag, u heeft een drukke week achter de rug. De week verliep niet zonder problemen. U heeft zich tot het uiterste moeten inspannen om de week door te komen. Op deze zaterdag voelt u zich vermoeid, lusteloos en gestresst. U heeft behoefte om er even uit te gaan.											
<i>Vindt u dit gebied een geschikte bestemming om naartoe te gaan?</i>											
Helemaal niet geschikt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg geschikt
<i>Probeer u zich in te leven in de volgende situatie:</i> Het is zaterdag, u heeft een ontspannen week achter de rug. Alles verliep zoals u wilde en u heeft deze week met veel plezier beleefd. Op deze zaterdag voelt u zich uitgerust en vol goede moed. U heeft zin om iets te ondernemen.											
<i>Vindt u dit gebied een geschikte bestemming om naartoe te gaan?</i>											
Helemaal niet geschikt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg geschikt

Deel 3: Historische karakter											
<i>Vindt u dat dit gebied een historisch karakter heeft?</i>											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Helemaal geen historisch karakter											Heel erg duidelijk historisch karakter
<i>Waarom vindt u dat?</i>											
<i>Welke foto geeft volgens u het beste het historische karakter weer?</i>											
Foto nummer:											
<i>Welke foto geeft volgens u het minste het historische karakter weer?</i>											
Foto nummer:											
<i>Zou u meer willen weten over de geschiedenis van dit gebied?</i>											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Ik wil helemaal niets weten over de geschiedenis van dit gebied											Ik zou graag alles weten over de geschiedenis van dit gebied
<i>Hoe zeldzaam vindt u dit gebied?</i>											
Helemaal niet zeldzaam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Uitzonderlijk zeldzaam
<i>Hoe kenmerkend / typerend vindt u dit gebied voor Nederland?</i>											
Helemaal niet kenmerkend voor Nederland	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg kenmerkend voor Nederland
<i>Voelt u zich verbonden met dit gebied?</i>											
Helemaal niet verbonden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Heel erg verbonden

Deel 4: Persoonsgegevens
Wat is uw leeftijd? jaar
Wat is de <u>hoogste</u> opleiding die u heeft gevolgd?
☐ lagere school ☐ Lager beroepsonderwijs ☐ MAVO/MBO ☐ HAVO/VWO ☐ HBO/Universiteit ☐ Anders, namelijk
Bent u man of vrouw?
☐ man ☐ vrouw
Bent u beroepsmatig betrokken bij Cultuurhistorie?
☐ nee ☐ ja, geef aan op welke manier
Heeft u interesse in Cultuurhistorie?
☐ nee ☐ ja
Heeft u enig idee welk gebied dit is? Noem plaatsnaam, regio of Provincie
Lijkt dit gebied op een gebied waar u heeft gewoond?
Ja/ nee/ een beetje

Deel 5									
In dit deel worden u een aantal stellingen voorgelegd. Geef aan in hoeverre u het eens bent met deze stellingen. (1 = helemaal niet mee eens, 7 = helemaal mee eens)									
Als ik moet kiezen heb ik liever een ingewikkeld dan een simpel probleem									
<table> <tr> <td>Helemaal niet mee eens</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>6</td> <td>7</td> <td>Helemaal mee eens</td> </tr> </table>	Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens	
Ik ben graag verantwoordelijk voor een situatie waarin veel nagedacht moet worden.									
<table> <tr> <td>Helemaal niet mee eens</td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>6</td> <td>7</td> <td>Helemaal mee eens</td> </tr> </table>	Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens	

Nadenken is niet mijn idee van plezier hebben.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik doe liever iets waarbij weinig nagedacht hoeft te worden, dan iets waarbij mijn denkvermogen op de proef wordt gesteld.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik houd niet van situaties waarin ik diep moet nadenken.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik vind het bevredigend om iets langdurig en grondig te overwegen.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik denk alleen maar hard na voor zover dat nodig is.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik denk liever na over kleine dagelijkse dingen dan over lange-termijn-zaken.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik hou van taken waarbij ik weinig hoeft na te denken als ik ze eenmaal geleerd heb.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik wil op mijn denkvermogen vertrouwen voor het bereiken van mijn doelen.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Het idee om verschillende manieren van denken te leren trekt me niet bijzonder aan.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik vind het prettig als mijn leven gevuld is met puzzels die ik moet oplossen.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Het idee om abstract te denken vind ik aantrekkelijk.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik geniet echt van een taak waarin ik met nieuwe oplossingen voor problemen moet komen.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Ik heb liever een taak die intellectueel en moeilijk is, dan een taak waarbij je niet veel hoeft na te denken.								

Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Als ik een taak heb voltooid die veel mentale inspanning heeft gevergd, ben ik meer opgelucht dan voldaan.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Voor mij is het voldoende dat er iets werkt: het kan me niet schelen hoe of waarom het werkt.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens
Het draait er meestal op uit dat ik zelfs dingen die me niet persoonlijk aangaan uitgebreid overweeg.								
Helemaal niet mee eens	1	2	3	4	5	6	7	Helemaal mee eens

Tot slot

We zijn nu aan het einde gekomen van deze vragenlijst. Heeft u opmerkingen of commentaar op de vragenlijst? Waren er onduidelijkheden? Heeft u nog aanvullingen? Of heeft u misschien iets gemist? Zo ja, dan kunt u dat nu kort aangeven.

- HARTELIJK DANK VOOR UW MEDEWERKING -

Bijlage 3 Argumenten historisch karakter

In onderstaande tabel staan de antwoorden van de respondenten op de vraag waarom zij vonden dat het gebied wel of geen historisch karakter heeft.

Conditie*	Respnr	Argument
Sn	1	Nostalgische herinneringen. oude foto's, schilderijen
Sn	2	oorsprong behouden
Sn	3	landelijke omgeving, karakteristieke huizen, oude kerken, foto's ogen ruim
Sn	4	boerderijen + ligging van de weiden met aanplanting
Sn	5	boerderijen landelijk landschap
Sn	6	
Sn	7	kerk Rouveen
Sn	8	historische kerken, boerderijen, landschap
Sn	9	oude boerderijen, geen nieuwbouw of flats, mooie, rustige natuur
Sn	10	
Si	11	
Si	12	manier waarop dorp is uitgebreid
Si	13	positie van bebouwing, verschuiving bebouwing, indeling landerijen, verandering bodemgesteldheid
Si	14	bouw huizen, weinig nieuwbouw, ligging huizen, indeling bouwland, kerken
Si	15	doet denken aan vroeger, zelf geboren in een dorp waar nog veel natuur was
Si	16	
Si	17	typisch Nederlands, type boerderij
Si	18	Oude boerderijen, geen industrie, geen moderne gebouwen. veel oude bomen, de slootjes
Si	19	
Si	20	gebied heeft een geschiedenis
Vn	21	oude boerderijen, niet te erg gecultiveerd land
Vn	22	hoe omgeving bebouwd is
Vn	23	mooie oude boerderijen
Vn	24	stijl van de huizen
Vn	25	
Vn	26	oude boerderijen, kerkjes
Vn	27	niet, geen historische plek komt niet echt oud over
Vn	28	weinig monumenten van voor 1800
Vn	29	oude boerderijen, bomenrijen ter afscheiding landerijen
Vn	30	bouwstijl, situering boerderijen, boomrijen, terreinindeling
Vi	31	veengebied, turf nu vervangen door aardgas, kleinschalige veeteelt en akkerbouw is bezig te verdwijnen, dus deel behouden
Vi	32	ruilverkaveling, natuur, huizen achter elkaar
Vi	33	moet me meer verdiepen om het als historisch aan te duiden
Vi	34	karakteristieke huizen, kerken, positie van huizen, maar grotendeels ontnomen door ruilverkaveling
Vi	35	het verhaal,
Vi	36	smalle kavels, historische gebouwen/boerderijen
Vi	37	boerderijen zien er niet modern uit., vorm gebouwen, hout op voorgevel
Vi	38	alles verschuift, oude bouwstijl
Vi	39	ontwikkeling landschap duidelijk zichtbaar, bebouwing met gevarieerde ouderdom
Vi	40	

- Sn = Staphorst zonder informatie, Si = Staphorst met informatie, Vn = Vriezenveen zonder informatie, Vi = Vriezenveen met informatie.

